

DOCUMENTA HISTORICA 95.
Az SZTE BTK Történész Diákkör kiadványa

Maximianus és Constantius dicsőítése (Késő római szöveggyűjtemény 4.)

A dokumentumokat fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta:
GÖNCZI GERGŐ ÉS SZABÓ ÁDÁM ÁGOSTON

DOCUMENTA HISTORICA 95.
Az SZTE BTK Történelem Diákkör kiadványa

**Maximianus és Constantius dicsőítése
(Késő római szöveggyűjtemény 4.)**

A dokumentumokat fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta:
GÖNCZI GERGŐ ÉS SZABÓ ÁDÁM ÁGOSTON

Szeged
2016

A dokumentumok forrásai:

NIXON, C. E. V. – RODGERS, B. S.: *In Praise of Later Roman Emperors: The Panegyrici Latini*. Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1994.

A kiadvány megjelenését az NTP-HHTDK-15 azonosító számú pályázat támogatta.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Szakmailag és nyelvileg lektorálta:
SZÉKELY MELINDA ÉS ILLÉS IMRE ÁRON

Szerkesztette:
SZÉKELY MELINDA

Sorozatszerkesztő:
FERWAGNER PÉTER ÁKOS

Tartalom

Bevezetés.....	5
A <i>panegyricus</i> műfajáról	5
A <i>XII Panegyrici Latini</i> felépítése.....	6
A corpus szerzői és szerkesztői	6
A nyelvezet és a stílus	7
A panegyricusok forrásértéke.....	8
A 289-es (X.) panegyricus Maximianus császárhoz	9
A 289-es (X.) panegyricus szerkezeti felépítése	10
Bibliográfia.....	10
Mamertinus panegyricusa Maximianushoz.....	12
Panegyricus Constantius Caesarhoz	
a britanniai hadjárat győzelmes befejezése alkalmából (VIII.).....	20
A panegyricus szerkezeti felépítése.....	21
Bibliográfia.....	22
Panegyricus Constantiushez.....	23
Summary	30
A Documenta Historica eddig megjelent számai	31

Bevezetés¹

A *panegyricus* műfajáról

A *panegyricus* mint retorikai műfaj az ókori görögöknél alakult ki. Maga a szó az ógörög *πανηγυρικός*-ból ered, amely állami ünnepen vagy összejövetelen, azaz *πανήγυρις*-en előadott „ünnepi beszédet” jelent.

Elsőként Isokratés hívta *Πανηγυρικός*-nak az olympiai játékok ünnepére szánt beszédét a Kr. e. 4. század elején.² De ez már nem csak ünnepi beszéd volt, hanem dicsőítő is: Isokratés azon túl, hogy kifejti politikai álláspontját, miszerint a görögöknek egyesülniük kellene a Perzsa Birodalom ellen, beszéde nagy részében Athént dicsőíti, mivel inkább szülővárosának adná a vezető szerepet egy ilyen szövetségben Spárta helyett.³ A dicsérő, magasztaló jelleg aztán egyre csak hangsúlyosabb lett a szónoki beszédekben a Kr. e. 4. századtól.

A makedónbarát Isokratés kortársa és politikai ellenfele, Démosthenész azonban egy negatív aspektussal is kibővítette a *πανηγυρικός* fogalmát. Az athéni szónok a II. Philippos elleni beszédeiben nyíltan szidalmazta a makedón királyt, és a feddészek közepette polisának függetlensége mellett szállt síkra. Így ez a retorikai műfaj megfelelő keretet biztosított a következő századok szónokainak a kiválasztott személyek lekicsinylő elmarasztalására is. Isokratésról és Démosthenésztől kezdve tehát a *πανηγυρικός* jóval több lett ünnepi beszédnél, és jelentése a rómaiaknál már kiterjedt a *laudationes*re (dicsérő beszédekre) és a *vituperationes*re (becsmérlő beszédekre) egyaránt.

A Római Köztársaság korai századaiban a *laudationes funebres* (halotti beszédek, gyászbeszédek) voltak az első dicsőítő beszédek, amelyekben az elhunyt államférfiaknak és őseiknek a tetteit magasztalták.⁴ Rómában a *panegyricus* igazi műfaja végül a Kr. e. 1. és Kr. u. 1. században bontakozott ki Cicero és Quintilianus munkássága révén. Ugyanis a köztársaság utolsó századában olyan államférfiak (például Pompeius, Caesar, Marcus Antonius) emelkedtek fel, akiket *panegyricus*okban lehetett dicsőíteni, vagy épp becsmélni. Érdekes mégis, hogy sok ünnepélyes beszédet nem római hadvezéreknek vagy politikusoknak ajánlottak, hanem irodalmi pártfogóknak.⁵

A császárkorban a *panegyricus* már az uralkodónak ajánlott dicsőítő beszédet jelenti. A szónokok előszeretettel emelik ki az adott császár erényeit (például bátorság, katonai képzettség, igazságosság, bölcs előrelátás), szívesen magasztalják a származását, a neveltetését, sőt gyakran párhuzamba is állítják a császár tetteit az istenek vagy mitológiai hősök tetteivel. Előfordult az is, hogy a dicsőítés csupán szimbolikus volt, és a szónok így akarta hangsúlyozni címzettjének jellembeli hibáit. Tehát egy rossz császár példás kormányzásának dicsőítése mögött lehetséges intéseket kell feltételeznünk a szerző részéről, így az adott *panegyricus* egyfajta királytükörként (*speculum regum*ként) szolgálhat.⁶

Ez a kétpólusú szónoki műfaj leginkább az Antoninusok korában virágzott, és egyik legértékesebb fennmaradt darabja Plinius Minor Kr. u. 100-ra datálható köszönetnyilvánítása Traianus császárnak a consulságért, amely aztán több kései *panegyricus*nak is mintája lett.

A válságos 3. századot a történészek és a filológusok többsége, a korabeli források hiányára hivatkozva, már cezúráként tartja számon a műfaj történetében. Ez igaz lehet, ha csupán azt a tényt vesszük, hogy Plinius *panegyricusa* után a következő fennmaradt dicsőítő beszéd 289-re tehető. Azonban Nixon és Rodgers a 4. századi *panegyricus*okban olyan utalásokra bukkantak, amelyek szerint ez a szónoki műfaj nem szűnt meg a katonacsászárok korában.⁷ Ugyanis a 3–4. századtól Gallia lett az egyik kulturális felleget, amelynek iskoláiban, szellemi centrumaiban retorikát oktattak a gall arisztokrácia ifjainak, akik aztán *panegyricus*okon keresztül sajátították el az ékesszólást és a politikai gondolkodást. Ilyen központ volt például a mai Marseille, Toulouse, Narbonne, Poitiers és Bordeaux.⁸ Jelentősek még Autun és Trier is a tetrarchia korában, sőt utóbbi a birodalom nyugati felének egyik császári székhelye volt.

Diocletianus és Nagy Constantinus alatt ezek a retorikai iskolák a 4. században már a fénykorukat élték, és a dicsőítő beszéd szinte az elsődleges műfaja lett a római irodalomnak. Ugyanis a despotaként uralkodó császárok

¹ A bevezetést írta: Gönczi Gergő.

² Aristot. *Rh.* 1408b 15–17

³ NIXON – RODGERS 1.

⁴ Uo. 2.

⁵ Például a *Panegyricus Messalae*. Uo. 3.

⁶ A bekezdéshez lásd FORNARO – BERGER – DINGEL.

⁷ A *Pan.* VIII, 14, 2-ben azt olvashatjuk, hogy Cornelius Fronto írt egy dicsőítő beszédet, amelyben Antoninus Pius britanniai győzelméről emlékezett meg, és ezt a 3. században is ismerték. Vagy a *Panegyrici Latini* egyik homályos szerzője, Eumenius arról számol be, hogy nagyapja Augustodunum (a mai Autun) retorikai iskolájában működött, amíg az iskola meg nem szűnt (*Pan.* IX, 17, 13), lásd NIXON – RODGERS 3., 132–133., 167–168.

⁸ ALBRECHT 1031.

erényeinek, tetteinek a magasztalására ismét a panegyricusok váltak a legmegfelelőbbé, sőt prózai és epikus formáit a császári udvar is támogatta.⁹ Ennek egyértelmű bizonyítéka a tizenkét részből álló gall gyűjtemény, a *XII Panegyrici Latini*.

A XII Panegyrici Latini felépítése

A gyűjtemény legkorábbi és legelső darabja a már fentebb említett Plinius-féle *gratiarum actio* Traianus császárnak, Kr. u. 100-ból. Nyilvánvalóan nem csupán kronológiai okból szerepel a corpus elején, valószínűleg modellként szolgált a többinek. A másik tizenegy panegyricus 289–389 között keletkezett, és olyan császároknak szánták, mint Maximianus, I. Constantius, Nagy Constantinus, Iulianus Apostata és I. Theodosius.

Érdekes, hogy két-három kivétellel a beszédek fordított kronológiai sorrendben szerepelnek a kéziratban.¹⁰

A gall corpus tartalma így a következő:¹¹

- I. Plinius köszönetnyilvánítása Traianusnak a consulságért – Kr. u. 100
- II. Latinus Pacatus Drepanus dicsőítő beszéde Theodosius császár Magnus Maximus ellencsászár feletti győzelmére – Róma, Kr. u. 389
- III. Claudius Mamertinus *gratiarum actio*ja Iulianushoz a consuli hivatalért – Konstantinápoly, Kr. u. 362
- IV. Nazarius beszéde Nagy Constantinushoz, a császár fiainak öt éves hatalmi évfordulójának (*quinquennialia*) alkalmából – Róma, Kr. u. 321

A kézirat itt külön jelöli hét különböző panegyricus kezdetét:¹²

- V. Köszönetnyilvánítás Constantinusnak, amiért Augustodunum városának adósságát elengedte – Trier, Kr. u. 311
- VI. Dicsőítő beszéd Constantinus öt éves hatalmi évfordulójára, Maximianus halála után – Trier, Kr. u. 310
- VII. Ünnepi beszéd Constantinus Augustusszá való kinevezése és Maximianus lányával, Faustával kötött házassága alkalmából – Trier, Kr. u. 307
- VIII. Panegyricus I. Constantius hatalomra kerülésének (*dies imperii*) és Britannia visszaszerzésének megünneplésére – Trier, Kr. u. 297
- IX. Eumenius beszéde Gallia Lugdunensis praefectusának az augustodunumi iskolák helyreállításáról – Trier, Kr. u. 298 körül
- X. Mamertinus panegyricusa Maximianushoz Róma születésnapján – Trier, Kr. u. 289. április 21.
- XI. Ugyanennek a Mamertinusnak a beszéde Maximianus császár születésnapjára¹³ – Trier, Kr. u. 291

A XII. panegyricus elkülönül a gyűjteményben, és mivel nem helyezték a *diversorum VII* elejére, elképzelhető, hogy ez is későbbi betoldás:¹⁴

- XII. Dicsőítő beszéd Constantinushoz a Maxentius felett aratott győzelmének emlékére – Trier, Kr. u. 313

A corpus szerzői és szerkesztői

Plinius, Pacatus, Nazarius, Mamertinus és Eumenius név szerint szerepelnek a gyűjteményben mint szerzők, de hogy ki szerkeszthette egybe a *XII Panegyrici Latini*t, arról csak feltevések vannak. Annyi biztos, hogy a 4. század folyamán összeállított corpus célja az volt, hogy a gall retorikai iskolákban tanuló arisztokrata ifjak képzetését megfelelő szövegekkel segítsék. Mindenesetre a kronológiai rendezetlenség és a tematikus kevertség ezt igazolhatják.¹⁵

Pichon és Galletier elmélete szerint Pacatus, a legkésőbbi rétor lehet az egész corpus szerkesztője, mert szinte az összes beszédből átvesz kifejezésmódokat és fogalmakat, különösen a 313-as (XII.) panegyricusból, amelyet a másik két kései szónok, Nazarius és Mamertinus viszont elhanyagolnak.¹⁶ Pacatus, aki a mai Bordeaux-ban mű-

⁹ Uo. 1038.

¹⁰ NIXON – RODGERS 4.

¹¹ A tartalmat Nixon és Rodgers összeállítása nyomán közlöm, más változatokban eltérő lehet a számozás, lásd uo. 4–5.

¹² *Incipiunt panegyrici diversorum VII.* – Általánosan elfogadott nézett, hogy ez a csoport egy korábbi gyűjteményből kerülhetett át. Valószínűleg egy Augustodunumban összeállított corpusról van szó. Ezt bizonyíthatja egyrészt, hogy az V., VI., VIII. és IX. szónokai ebből a gall városból származnak, és beszédeiket 298–311 között adták elő, másrészt az V. és a IX. témája erősen kapcsolódik Augustodunumhoz. Ehhez az öthöz aztán hozzácsatolták a X. és XI. panegyricusokat, amelyek időben korábbiak az V. és a IX. közöttiekhez képest, de szerzőjük minden bizonnyal ugyanaz a Trierből származó szónok lehet, lásd uo. 5., 9–10.

¹³ *Eiusdem magistri memet (Mamertini) genethiacus Maximiani Augusti.* A latin címet csak itt közlöm, mert a X. és a XI. beszéd kapcsán nagy jelentősége lesz.

¹⁴ NIXON – RODGERS 5.

¹⁵ Uo. 7.

¹⁶ Uo. 6.

ködött a 4. században, minden bizonnyal hozzáférhetett a korábbi szövegekhez, így elvégezhetette a gyűjtemény összeállítását. Azonban teljes bizonyossággal nem állítható, hogy ő lenne a szerkesztő.

Az első négy beszéd szerzőinek kilétét senki sem vonja kétségbe. Az is biztos, hogy a corpus szerzői kivétel nélkül gall származású rétorok voltak, akik jól ismerték a laodikeiai Menandrosz retorikai kézikönyvét (*Περί Επιδεικτικῶν*), amelyből leginkább a βασιλικὸς λόγος szekciójának a sémáját tanulmányozhatták, és ezt több beszéd szerkezeti váza is bizonyítja.¹⁷ De Menandroson kívül valószínűleg sok más kézikönyvet és tankönyvet is felhasználtak, minden bizonnyal jól ismerték Cicero és Quintilianus retorikai írásait is. Azt is tudjuk a *XII Panegyrici Latini* szerzőiről, hogy egyesek közülük fontos hivatalokat (például *magister memoriae*) is betöltöttek a császári udvarban.¹⁸

A legtöbb problémát a szerzőség kapcsán a *diversorum VII* és a 313-as (XII.) panegyricus okozza. Seeck például igen extrém hipotézisében Eumeniusnak tulajdonítja ezeket.¹⁹ Merész következtetését a kézirati hagyomány egyes darabjaiban²⁰ levő 291-es (XI.) beszéd címsorának téves olvasatából vonta le. Seeck ugyanis hibásan értelmezte az *eiusdem magistri memet* részt. Az ő megoldása ez lett: „eiusdem [Eumenii v(iri) p(erfectissimi)] magistri mem(oriae) et (rethoris lati-ni).”²¹ Tehát a téves rekonstrukció miatt gondolta úgy, hogy Eumenius lehet nyolc beszéd szerzője.

Galletier azonban hihetőbb javaslattal állt elő, amelyet a kutatók többsége jelenleg is elfogad. Három másik kéziratban²² a 291-es (XI.) panegyricus címsorában a Mamertinus név is olvasható, így elképzelhető, hogy a *memet* csupán a *Mame(r)t[ini]* egyszerű eltorzítása.²³

Még ha egyetértünk is abban, hogy a 289-es (X.) és a 291-es (XI.) panegyricus szerzője egyaránt Mamertinus, a helyzetet tovább bonyolítja a 362-es (III.) beszéd, amely szintén hozzá köthető. De mind az időbeli (289/291 és 362 között több mint fél évszázad különbség van), mind a térbeli távolság (a 289-es és a 291-es panegyricusokat a birodalom nyugati felében, Trierben adták elő, míg a 362-es beszéd keleten, Konstantinápolyban hangzott el) eleve lehetetlenné teszik, hogy mindhárom panegyricus szerzője egy és ugyanaz a Mamertinus legyen.

Stella de Trizio szerint mégis könnyen félrevezetheti a mai olvasót a 362-es (III.) beszéd szerzője, amikor a császárt figyelmezteti egy korábbi kijelentésére (III, 1, 2), vagy kijelenti, hogy másutt (a 289-es panegyricusban) már beszélt Maximianus katonai sikereiről és akcióiról, de gyorsan újra összefoglalja ezeket (III, 5, 1).²⁴ A szövegbeli hasonlóságok, utalások ellenére azonban el kell vetnünk, hogy ugyanarról a Mamertinusról lenne szó a három panegyricus esetében.

A kutatók többsége szerint két variáció lehetséges. Elképzelhető, hogy két Mamertinus volt, akik rokoni kapcsolatban álltak egymással, tehát a 3. század végén élő rétor nevét továbbvitte a 4. század közepén élő utóda, aki szintén retorikával foglalkozott. Egy másik elgondolás szerint a konstantinápolyi császári udvarban működő Claudius Mamertinus a korábbi (289-es és 291-es) panegyricusokra csak azért hivatkozott, mert annak ismeretlen szerzőjéhez hasonlóan ő is gall származású volt, és csak ezt kívánta érzékeltetni, viszont átvételei miatt a későbbi korok tévesen őt tekintették a szerzőnek, és ez rögzült a hagyományban.²⁵

A szerzőség kérdése tehát a *diversorum VII*, és azon belül még a 289-es (X.) és 291-es (XI.) beszédek kapcsán is nyitott maradt mind a mai napig.²⁶

A nyelvezet és a stílus

A beszédek egytől egyig rendkívül gondozott latin nyelven íródtak. Számos díszítő, költészeti elem bizonyítja, hogy a szerzők előszeretettel nyúltak vissza a régiekhez. Jól ismerik Vergiliust (főként az *Aeneist*, a *Georgicát* és az *Eclogaet*), Horatiust és Ovidiust. A dicsőítések és a feddések szerkesztésében alapvetően Cicero

¹⁷ Legfőképp a 289-es (X.) panegyricus, amelynek szerzője teljes egészében Menandrostra támaszkodik. Pacatus 389-es (II.) dicsőítő beszédének eleje is a βασιλικὸς λόγος szabályait követi, lásd NIXON – RODGERS 11–12. Természetesen a fordított irányú hatás is elképzelhető: a gall corpusból vett át mintákat a szintén 4. századi laodikeiai Menandrosz, lásd STELLA DE TRIZIO 26.

¹⁸ ALBRECHT 1160.

¹⁹ Ezt ma kevesen fogadják el, mert a stílusbeli vizsgálatok arra mutatnak, hogy a beszédek különbözők, több szerzőjük lehet. Galletier szerint három szerzője volt a *diversorum VII*-nek. Klotz és Mesk összevetették a gyűjtemény kérdéses darabjait Menandrosz retorikai kézikönyvének szabályaival, és vizsgálatuk után szintén több szerzőt feltételeznek, lásd NIXON – RODGERS 9.

²⁰ Napocensis bibl. univ. lat. 7, Upsaliensis C 917

²¹ STELLA DE TRIZIO 12.

²² Harleianus 2480, Parisinus lat. 7805, Budapestensis bibl. univ. lat. 12

²³ STELLA DE TRIZIO 12.; NIXON – RODGERS 10.

²⁴ STELLA DE TRIZIO 12.

²⁵ A bekezdéshez lásd bővebben NIXON – RODGERS 10.

²⁶ Nixon és Rodgers más érdekes stílusbeli különbségekre is felhívják a figyelmet, amelyek még inkább gyengítik a „közös szerző” hipotézisét, lásd uo.

beszédeit vagy filozófiai műveit veszik alapul, de Sallustiustól, Liviusától, Marcus Aureliustól, Tacitustól, Plinius Minortól és még Iulius Caesartól is vannak átvételek.²⁷

Az írói technika egyik legszembeötlőbb vonása a *clausulae* (a mondatokat záró ritmikus részek) használata, amelyekhez a mintát megint csak Cicero nyújthatta. Gyakori az *anaphora* (ugyanazon szó ismétlése több mondat vagy mondatrész elején), és az anaphorával kezdődő *tricolomok* (háromtagú körmondatok) alkalmazása. Előfordul az *antonomasia* is, amikor a személynév helyébe köznevet vagy jellemző melléknevet illesztettek. Ilyenkor a dicsőített személy riválisait nem nevezik nevükön, hanem degradáló kifejezésekkel (például rabló, kalóz, haramia, vadállat, szörnyeteg) utalnak rájuk.²⁸ Természetesen ez még inkább nehezíti a panegyricusok értelmezését, így célszerű más írott forrásokat is megtekinteni, hogy a lekicsinylő nevek helyébe be tudjuk illeszteni a trónbitorlók vagy a lázadók neveit. A bevett fogásokhoz tartozik még az *allusio* (célzás), az *asyndeton* (kötőszavak elhagyásával egybetartozó szavak, mondatrészek felsorolása), illetve a *paronomasia* vagy *agnominatio* (hasonló hangzású, de különböző értelmű szavakkal való játék).²⁹

Más dicsőítő beszédekhez hasonlóan a *XII Panegyrici Latini* is tele vannak visszatérő közhelyekkel és példázatokkal. A beszédek szeretik kihangsúlyozni a magasztalt személy hatalomtól való vonakodását, a katonai képességeit, az egyetértését az istenekkel, vagy a derék hozzáállását a birodalom kormányzásához. Ezért a példázatok jóval többek csodálatos, meseszerű leírásoknál. Ezek tudatosan szerkesztett, propagandisztikus céllal írt betoldások, amelyek alkalmat adnak a császár tehetségének és jelentős tetteinek kidomborítására az istenekkel vagy mitológiai hősökkel való összehasonlítás során.³⁰

A *XII Panegyrici Latini* tehát költői és retorikai jegyekkel gazdagon ellátott irodalmi alkotások.

A panegyricusok forrásértéke

A kutatók többsége egyetért abban, hogy ezeket a dicsőítő, ünnepélyes beszédeket kivétel nélkül előadták a nyilvánosság előtt, így bemutatásukkor komoly politikai jelentőséggel bírtak. Főként birodalmi évfordulók (IV., VI., VIII. és X.), katonai győzelmek (II., VIII. és XII.), császári születésnap (XI.), politikai viszály átvészélése (VI.), vagy dinasztikus házasságkötés ünneplése idején (VII.) hangoztak el a császári udvarokban.³¹ A beszédek nyilvános előadását maguk a szónokok is bizonyítják, például amikor egy császár jelenlétére (VIII, 1, 1 vagy VI, 14, 1), vagy hallgatóságuk összetételére utalnak (V, 2, 1 vagy XII, 1, 3).³²

Azt is tudjuk, hogy a dícsimuszokat előadó rétorok közül néhányan voltak birodalmi szolgálatban (főként a VI., VIII., IX., X. és XI. szerzői), de beszédük előadása idején már nem tartoztak az udvarhoz. Valószínűleg szülővárosaik küldték őket követekként az adott ünnepségre, vagy a nagyobb retorikai iskolák mestereiként jelentkeztek önként a császárok köszöntésére a hírnév, esetleg egy jövőbeli udvari pozíció reményében.³³ Az uralkodók természetesen örömmel fogadták a dicsőítésükre érkező szónokokot, akik beszédeikkel egyértelműen a császári propaganda közvetítőivé váltak.

Emiatt a panegyricusok forrásértékét a kutatók sokáig nem vették figyelembe. Ez persze több szempontból is érthető. Egyrészt szimbolikus nyelvezetük miatt még most is nehezen használhatnánk őket elsődleges írott forrásokként, mert a tények kiszűréséhez tudni kell a sorok között olvasni. Másrészt forrásértéküket meglehetősen csökkentik, hogy a császárok pozitív ábrázolásában a szónokok elhallgatják a bukásokat, a kudarcokat, és olykor túlzásokba esnek részrehajló hízelkedéseikkel.

A *XII Panegyrici Latini* jelentősége abban rejlik leginkább, hogy a beszédek megmutatják, hogyan tárták az alattvalók elé a szónokok az aktuális császár személyiségét, milyen körülmények közepette került sor a dicsőítésre, és mik voltak a beszéd témái, tárgyai és céljai.³⁴ Emellett ezek a beszédek a 3. századi narratív történeti munkák hiánya miatt fontos történelmi adatokkal szolgálhatnak a tetrarchia korára és a korai constantinusi időszakra, a tetrarchák közötti kapcsolatokra, a hadjáratokra és a gall provinciák lakosságának problémáira (például a barbár fenyegetés).³⁵

Mindenképp növeli a gyűjtemény forrásértékét az a tény is, hogy a beszédeket nem hamisították meg, és kevésbé írták át őket a későbbi politikai és vallási igényeknek megfelelően. A hitelességet legfőképp az bizonyítja, hogy Maximianus portréját nem dolgozták át, így különféle szerepekben jelenik meg a corpus panegyricusaiban: először Herculiusként Diocletianus fivére és segítőtje a birodalom békéjének helyreállításában (X. és XI.), aztán Constantinus patrónusa és támogatója (VII.), végül elárulja Constantinust, a törvényes császárt

²⁷ Uo. 16–18.

²⁸ Uo. 25.

²⁹ A bekezdéshez lásd bővebben uo. 19–21.

³⁰ Ezzel él például a 289-es (X.) panegyricus szerzője, amikor Maximianust Herculesszel veti össze.

³¹ Uo. 26.

³² Uo. 27.

³³ Uo. 30–31.

³⁴ STELLA DE TRIZIO 8.; NIXON – RODGERS 34.

³⁵ A 289–321 közötti évekről hiányos ismereteink vannak, mivel Ammianus Marcellinus erre a korszakra vonatkozó könyvei elvesztek. A gall panegyricusok azonban segíthetnek, lásd NIXON – RODGERS 35.

(VI.).³⁶ Ha a gyűjteményt valóban meghamisították volna, akkor Maximianusról csak egy egyoldalú, negatív képet kaphatnánk.

A 289-es (X.) panegyricus Maximianus császárhoz

Fentebb már megállapítottuk, hogy teljes bizonyossággal nem határozható meg a szerző kiléte. Valószínűleg Claudius Mamertinusnak, a 362-es (III.) panegyricus szerzőjének hasonló nevű őse írhatta meg, és a címsorok tanúsága szerint ez a Mamertinus lehet a 289-esen (X.) kívül a 291-es (XI.) beszéd írója is. De kit is takar pontosan a „Mamertinus”³⁷ név? Ebben segítségünkre lehetnek a neki tulajdonított panegyricusok egyes utalásai.

Például a szerző a 291-es beszéd elején hivatkozik egy Maximianustól kapott tisztségre, amely messze felülmúlta az elvárásait (XI, 1, 2). Nixon és Rodgers szerint a *magister memoriae* hivataláról lehet itt szó.³⁸ Úgy vélem, ez csak feltételezés a részükről, de a szerző hivatali státuszának fontosságát mindenképp sugallja, hogy a trieri császári udvarban, Maximianus jelenlétében beszél (XI, 1, 2 és XI, 5, 1). Ezek alapján annyit már látunk, hogy 291-ben „Mamertinus” Maximianus közvetlen környezetének a tagja. Erre a rejtélyes hivatalra véleményem szerint van egy homályos utalás a 289-es beszédben is, ami alapján elvethetjük, hogy a *magister memoriae* tisztségről lenne szó: a császár tehetséges fiára, Maxentiusra vár egy szerencsés tanító, aki felkészítheti az uralkodásra (X, 14, 1-2). Elképzelhetőnek tartom, hogy „Mamertinus” itt burkoltan felajánlotta szolgálatait Maximianusnak, aki a Róma születésnapján hallott dicsőítésért cserébe azzal jutalmazta meg a szónokot, hogy Maxentius tanítójaként felvette udvartartásába. Ha elfogadjuk, hogy a két panegyricus szerzője egy és ugyanaz a személy, akkor arra következtethetünk, hogy „Mamertinus” 289 áprilisa és 291 eleje között, valószínűleg 290-ben kaphatta meg azt a nem várt, megtisztelő feladatot, hogy udvari tanítóként a császár fiát nevelheti.

Elszört utalásokat találhatunk a szerző származására is. A Trier közelében történt barbár támadás Maximianus consuli beiktatása idején (X, 6, 2), az alemannok, a burgundok, a herulok és a chaibók portyázásairól való megemlékezés (X, 5), valamint a rajnai *limes*ért való szüntelen aggodalom arra utalhatnak, hogy a beszéd alkotója tisztában volt a térség katonai fenyegetettségével, így Gallia északkeleti részéből származhatott. Egyes kutatók még a gall származásnál is továbbmennek. Marbach szerint a *Mamertinus* cognomen a háború istenének nevéből, a *Mars* névből ered, így Barabino is azt gondolja, hogy a Mamertinusok egy hagyományos gall katonacsalád sarjai lehettek.³⁹

A szerzőn kívül a panegyricus másik fontos személye a dicsőítés címzettje, Marcus Aurelius Valerius Maximianus Herculus császár.⁴⁰ A beszéd fő témája Maximianus katonai tehetségének és erényeinek magasztalása, amelyeket 285 és 289 között csillogtatott meg a bagaudák leverésekor és a germán törzsek visszaverésekor Galliában. A szónok célja világos: igazolni és magasztalni akarja a kettős uralom rendszerét,⁴¹ ahol a béke és az egyetértés garanciája Maximianus bátorsága és Diocletianus bölcsessége.⁴² A dicsőítő beszéd tehát értékes forrás a tetrarchia előtti évekre.

Az ünnepélyes alkalmat is jól ismerjük: Trierben, a császári udvarban adták elő Róma születésnapján, amely a hagyomány szerint április 21-én volt.⁴³ A kérdés már csak az, hogy melyik évben? A megoldásban a X. és XI. egyes állításai segíthetnek.

A származék és a mórok feletti győzelmekre (XI, 5, 4 és XI, 7, 1), és a két császár mediolanumi találkozására (XI, 8, 1 és XI, 11, 1) csak a 291-es beszédben vannak utalások. Nixon és Rodgers szerint ezek az események 289 nyara és 290/291 tele közötti időszakra esnek.⁴⁴ Érdemes visszatekinteni a X, 6, 2 állítására is, miszerint Maximianus consuli beiktatását egy Trier közeli barbár betörés zavarta meg. A rendelkezésre álló numizmatikai források alapján tudjuk, hogy Maximianus uralkodása első öt évében háromszor volt consul: 287-ben, 288-ban és 290-ben. A 290. április 21-ét már eleve kizárhatjuk, mivel a 289-es származata hadjáratot „Mamertinus” a X. beszédben nem említi, így a megzavart consuli beiktatás 289 nyara előtt volt. A X, 7, 1-ben az *illius anni* is arra utal, hogy a barbár támadás legalább egy évvel korábban volt a beszéd événél (tehát 287-ben vagy 288-ban). Ez és a néhány, panegyricusban is elejtett megjegyzés alapján Nixon és Rodgers azt feltételezik, hogy a barbárok által megzavart beiktatási ceremónia a 287. évre tehető, míg a beszéd nyilvános előadására a trieri császári ud-

³⁶ STELLA DE TRIZIO 15–16.; NIXON – RODGERS 33.

³⁷ A probléma megoldatlansága miatt a nevet ezt követően idézőjelbe teszem.

³⁸ NIXON – RODGERS 42.

³⁹ STELLA DE TRIZIO 12.

⁴⁰ Maximianus (Kb. 285/286–305) Diocletianus társcsászára, a későbbi Nagy Constantinus apósa.

⁴¹ A tetrarchiáról csak 293-tól, Constantius Chlorus és Galerius Caesarrá való kinevezésétől beszélhetünk, előtte Diocletianus és Maximianus társcsászárokként uralkodtak.

⁴² STELLA DE TRIZIO 10.

⁴³ A rómaiaknál április 21-én volt a pásztorok istenének, Palesnek az ősi ünnepe, a *Parilia* (Ov. *Fast.* IV, 721–862), és Ovidius azt is megemlíti, hogy erre a napra esik Róma születésnapja is (*Fast.* IV, 798–808). A *Parilia* és Róma születésnapjának egybeeséséről ír még Propertius is (Prop. IV, 4, 73–74).

⁴⁴ NIXON – RODGERS 42.

varban csak 289. április 21-én kerülhetett sor.⁴⁵ Azok az események, amelyek miatt Nixon és Rodgers a dicsőítő beszéd előadását 289-re teszik, a következők: Maximianus büntető hadjárata 287 nyarán (X, 7, 2), a két császár találkozása és Diocletianus germán hadjárata 288 nyarán és őszén (X, 9, 1-2), végül Maximianus flottaépítése 289 telén és kora tavaszán (X, 12, 3).⁴⁶ Az így felállított kronológia elfogadhatónak tűnik, mert ha az említett consuli évet 287-nél későbbre, és a beszédet 289-nél korábbra tennék, akkor az események zavaros túlsúlyolt-ságához jutnánk. Tehát Nixon és Rodgers kronológiája alapján a beszéd 289. április 21-én hangzott el.

„Mamertinus” korábbi panegyricusa azonban nem csupán a diarchia korai éveiben történt eseményekre világít rá, hanem betekintést nyújt a két császár harmonikus, testvéri viszonyába is. Súrlódásokról más forrásokból sem értesülünk.⁴⁷ A jó kapcsolat további jele, hogy Maximianus a *Herculius*, míg Diocletianus a *Iovius* cognomenet használta.⁴⁸ Ezek a nevek az istenek támogatásán túl egyértelműen a két császár felhőtlen kapcsolatát szimbolizálják. A Iuppiter–Hercules párhuzamból talán arra lehetne következtetni, hogy Diocletianus adoptálta Maximianust, de az örökbefogadásnak ellentmond „Mamertinus”, aki végig fivéreknek nevezi őket panegyricusában. Tehát nem atyai–fiúi jelképről van szó, hanem két isteni császár hatalmi egyensúlyáról, akik különböző erényeikkel kiegészítik egymást, és együtt, egyetértésben munkálkodnak a birodalom jólétéért.

A 289-es (X.) panegyricus szerkezeti felépítése

I. Exordium (X, 1–2)

- 1, 1 – Maximianus dicsőítésének és Róma születésnapjának összekapcsolása
- 1, 2–3 – A dicsőítés mitologikus igazolása, a Hercules-mítosz
- 1, 4–5 – Maximianus és Diocletianus a birodalom helyreállítói és új alapítói
- 2, 1 – Összehasonlítás Herculesszel
- 2, 2–7 – A dicsőítés kezdete: kitérés a szülőföldre, a származásra és a neveltetésre

II. Propositio (X, 3–12)

- 3, 1–4 – Maximianus elhivatottsága a birodalom kormányzásában
- 4, 1 – Maximianus bátorsága és Diocletianus bölcsessége
- 4, 2–4 – A bagauda-felkelés leverése, Maximianus kegyessége és vitézsége
- 5–6, 1 – A germán törzsekkel vívott háborúk
- 6, 2–5 – A consuli beiktatás 287-ben, és a ceremóniát megzavaró barbár betörés
- 7–8 – Maximianus betörése Germaniába, összehasonlítás Scipio Africanusszal
- 9 – Diocletianus Raetiában, a császárok találkozása, párhuzam a Hérakleidákkal
- 10 – A frank Gennoboude behódolása és ajándékok Perzsiából
- 11, 1–3 – A birodalom békéjének és jólétének garanciája a *concordia* (egyetértés)
- 11, 4–7 – Carausius ellencsászár frank szövetségeseinek legyőzése
- 12 – A császári flotta építése, felkészülés a Carausius elleni tengeri expedícióra

III. Peroratio (X, 13–14)

- 13 – Róma szerencsége: a két császár összevetése Romulusszal és Remusszal
- 14 – Egy jövőbeli látogatás reménye Rómába, mielőbbi visszatérés Trierbe

Bibliográfia

- Albrecht, M. V.: *A római irodalom története II.* Budapest, 2004.
- Barnes, T. D.: Imperial Campaigns, AD 285-311. *Phoenix* 30/2 (1976) 174–193.
- Czúth B.: A bagauda mozgalom történetének forrásai. *Antik Tanulmányok* 20 (1973) 90–109.
- Fornaro, S. – Dingel, J. – Berger, A.: „Panegyrics.” *Brill's New Pauly*. Antiquity Volumes. szerk. Cancik, H. – Schneider, H.
<http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/panegyrics-e905770>, megtekintve: 2014. október 17.
- Havas L. – Hegyi W. Gy. – Szabó E.: *Római történelem.* Budapest, 2007.

⁴⁵ Uo. 42–43.

⁴⁶ Uo. 43.

⁴⁷ Lactantius szintén kiemeli barátságukat és egyetértésüket (Lactant. *De mort. pers.* VIII, 1).

⁴⁸ A Herculiust és a Ioviust cognomennek nevezi még „Mamertinson” kívül (X, 13, 3) Aurelius Victor is (Aur. V. *Caes.* XXXIX, 18).

- Leadbetter, B.: Best of Brothers: Fraternal Imagery in Panegyrics on Maximian Herculius. *Classical Philology* 99/3 (2004) 257–266.
- Lyne, M.: Some New Coin Types of Carausius and Allectus and the History of the British Provinces AD 286–296. *The Numismatic Chronicle* 163 (2003) 147–168.
- Mattingly, H.: Jovius and Herculius. *The Harvard Theological Review* 45/2 (1952) 131–134.
- Minor, C. E.: Bacaudae: A Reconsideration. *Traditio* 51 (1996) 297–307.
- Nixon, C. E. V. – Rodgers, B. S.: *In Praise of Later Roman Emperors: The Panegyrici Latini*. Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1994.
- Nock, A. D.: The Emperor's Divine Comes. *The Journal of Roman Studies* 37/1–2 (1947) 102–116.
- Potter, D. S.: *The Roman Empire at Bay AD 180-395*. London – New York, 2004.
- Rodgers, B. S.: Divine Insinuation in the Panegyrici Latini. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 35/1 (1986) 69–104.
- Southern, P.: *The Roman Empire from Severus to Constantine*. London – New York, 2001.
- Stella de Trizio, M.: *Panegirico di Mamertino per Massimiano e Diocleziano (Panegyrici Latini 2 [10])*. Bari, 2009.
- Williams, S.: *Diocletian and the Roman Recovery*. London – New York, 2000.

Mamertinus panegyricusa Maximianushoz⁴⁹

1. Ó, legszentebb Császár, úgy kellene egybevetni a ti tiszteleteteket⁵⁰ az isteni dolgokkal minden ünnepnapon, ahogy különösen ezen a leghíresebb s legboldogabb napon istenséged hódolata⁵¹ össze lett kötve a Szent Város évenkénti tiszteletével, mióta uralkodtok. (2) Ugyanis igaz, amit a város eredetéről hallottunk: egy idegen király⁵² alapította ott istenséged első székhelyét, azt a szent és tiszteletre méltó palotát, de vendége, Hercules szentelte fel.⁵³ (3) Ez bizony nem költői szabadságból fakadó mese, és nem régi korok mondájából eredő hiedelem, hanem világos és bizonyított tény, mivel manapság Hercules hatalmas oltára, és a Hercules-kultusz oltalmazója, a Pinarius nemzetség⁵⁴ tanúsítja, hogy maga Hercules, nemzetséged és neved ősatya tért meg győztesként Pallanteum⁵⁵ falai alá, és bár kicsi volt még a királyi palota, mégis a legnagyobb vallásos tiszteletben részesedett ott: Hercules hozta létre eljövendő nagyságának alapjait azért, hogy ami az ő szálláshelye volt, az most a császárok háza lehessen. (4) Tehát e napon, amelyen kegyességetek jóvoltából a Halhatatlan Városnak, a Népek Úrnőjének születését ünnepeljük,⁵⁶ úgy igazságos, ó, legyőzhetetlen Császár, hogy leginkább neked énekeljünk dicsőretet és mondjuk köszönetet; neked, akit származásod hasonlósága és a természet titkos ereje⁵⁷ olyan nagylelkűvé tett Róma születésnapjának megünneplésében, hogy úgy tiszteled a megalapított várost, mintha te magad alapítottad volna. (5) Valóban, ó, legszentebb Császár, bárki méltán nevez majd téged és fivéredet⁵⁸ a Római Birodalom alapítóinak: hiszen, ami a legközelebb áll ehhez, ti vagytok a helyreállítói, és bár, ami a római nép eredetét illeti, ez a város születésnapja, mégis a ti uralmatok első napjai a kezdeti lépések Róma jóléte felé.⁵⁹

2. Ha most Rómában minden hivatalnok, főpap és pap a Város atyáihoz és fenntartó isteneihez hasonlóan tiszteli Hercules szentélyeit – amiért egykor a félisten a győzelem révén szerzett zsákmányt a Hiberus folyótól⁶⁰ és a lenyugvó Nap tanújától, az óceántól a tirrén legelőkre terelte⁶¹ és a Palatinus dombján hagyta hátra nyomait a számodra, ki majdan eljössz –, akkor mennyivel inkább illik most a mi buzgóságunkhoz, kik úgy látunk téged, mint jelenlevő istent, aki az egész világon győzedelmeskedsz⁶² – de leginkább ugyanezen a nyugati vidéken,⁶³ ahol nem egy ocsmány háromfejű pásztort, hanem egy sokkal gyűlöletesebb szörnyeteget⁶⁴ tiportál el –, hogy amennyire csak lélegzettel és hanggal bírjuk, mindezt ne csak sietve mondjuk el dicsőítéseitekben, hanem ahogy a dolog megkívánja, ki is fejsük! (2) Honnan kezdjem hát? Persze, meg fogom említeni hazád⁶⁵ államért tett érdemeit. Hiszen ki vonná kétségbe, hogy már sok évszázada, amióta az Ó erői a római névhez társultak, Italia

⁴⁹ Fordította és a jegyzeteket írta: Gönczi Gergő

⁵⁰ Vagyis Maximianus és Diocletianus tiszteletét.

⁵¹ Rodgers szerint itt nem nyilvánvaló, hogy a szerző a „*veneratio numinis tu*” alatt a császárnak, vagy a császár isteni aspektusának hódolatát érti-e, ugyanis a panegy-ricusokban a *numen* többjelentésű: például *istenség*, *isteni hatalom*, *isten*, de előfordul a *császár* vagy a *felség* értelemben is (RODGERS 72.). Úgy vélem, itt az *istenség* a helyes fordítás, mert „Mamertinus” az istenek tiszteletével azonos szintre akarja emelni Maximianus tiszteletét, hiszen a császárt emberfeletti nagysága, ereje és hatalma folytán egyenrangúnak látja az istennel. A mondat elején maga a vocativus (*sacratissime imperator*) is predesztinálja Maximianus isteni személyét.

⁵² Euander király, Carmenta istennő fia, aki megismertette Latium műveletlen pásztoraival az írást (Liv. I, 7).

⁵³ A történet szerint a Palatinus sötét barlangjában élt Vulcanus szörnyesülött fia, Cacus, aki embereket és állatokat ragadott el. Amikor Hercules a Palatinus dombjához ért a Geryóntól elorzott nyájával, Cacus néhány bikát és tehenet ellopott, és hogy a félisten ne bukkanjon a nyomukra, farkuknál fogva vezette őket a barlangjába. De az állatok keserves bögése úgy visszhangzott, hogy Cacus lelepleződött, így Hercules a nyomába eredt, és megölte. A szörnyeteg legyőzése odavonta a pásztorkat és Euandert is, aki anyjától azt a jóslatot kapta, hogy eljön hozzá Hercules, Iuppiter gyermeke, és szent oltárt emel a Palatinuson a Föld majdani leghatalmasabb népének (Verg. *Aen.* VIII, 184–267; Liv. I, 7).

⁵⁴ A kultuszt őrző nemzetségről és Hercules templomáról Vergilius is írt (*Aen.* VIII, 268–272).

⁵⁵ Így hívták Euander települését, amelyet a Palatinus dombján alapított.

⁵⁶ Vagyis Róma születésnapját, amely április 21-én volt, lásd 43. lábjegyzet.

⁵⁷ Utalás Maximianus isteni származására, Herculesszel való kapcsolatára.

⁵⁸ Maximianus társcsászárat, Diocletianust.

⁵⁹ A szerző itt a császárokat Róma mitikus alapítóhoz, Romulushoz és Remushoz hasonlítja, sőt följük helyezi őket (LEADBETTER 260.).

⁶⁰ Az Ebro folyó Spanyolországban.

⁶¹ „Mamertinus” itt Hercules Geryóntól szerzett nyájára utal vissza, amit a félisten Hispania és Gallia határán vett el a háromfejű, szörnyesülött pásztortól, majd Itáliába vitt.

⁶² Újabb hasonlóság Maximianus és isteni ősatya között: ahogy Hercules átkelt a világon, és legyőzte az igazságtalanságot, úgy a császár mint Hercules képmása védi meg a hazát (NOCK 104.).

⁶³ Galliában és Hispaniában.

⁶⁴ Az ocsmány, háromfejű pásztor Geryón, míg a nála is gyűlöletesebb szörnyeteg a bagaudákat szimbolizálja, akiknek 282/283 táján kitörő lázadását Maximianus 286-ban leverte. Ahogy Hercules diadalmaskodott Geryón felett, úgy győzte le Maximianus is a bagaudákat.

⁶⁵ Illyricum.

ugyan ősi dicsősége folytán, ámde Pannonia a bátorsága révén a Népek Úrnője?⁶⁶ (3) Vagy beszéljem el nemzet-séged isteni eredetét, amit nem csupán soha nem múló, dicső tettekkel bizonyítasz, hanem neved révén is, amit megörököltél?⁶⁷ (4) Vagy kürtöljem világgá, hogy miképpen lettél felnevelve és kiképezve azon a határvidéken,⁶⁸ a legerősebb legiök szálláshelyén, a serény ifjak társalgása és a kiáltásaidtól visszhangzó fegyverek zörgései közepette?⁶⁹ (5) Iuppiterről is ilyeneket képzelnek, de Császár, rólad mindez igaz. Vagy talán fogjak neki tetteid elsorolásához, hogy melyek voltak az első hadijelvények, amelyek a császári jogokkal tüntettek ki téged, hogy mely katonai táborok fogadtak el urukként, mely háborúk vonták magukra a figyelmed, és mely győzelmek öregbítették hírneved? (6) Összegyűjtve bátorságod nyomait járjam be talán a Hister⁷⁰ egész határvidékét, és az egész Euphratest, amerre csak folyik?⁷¹ És utazzam majd be a Rhenus⁷² menti partokat és az óceán tengerpartját is?⁷³ (7) De aki mindezt körül akarná járni, annak évszázadokat, megszámlálhatatlan éveket, vagy legalább oly hosszú életet kell kívánnia magának, mint amelyet te kiérdemelsz.

3. Tehát beszédem tömörsége érdekében, de szándékom kárára teszem majd azt, ami ezen alkalomnak leginkább megfelel; félreteszek majd minden egyebet, és meg fogom ragadni a legtekintélyesebb dolgot, ami talán sokak számára mesésnek tűnik majd, és mégis pontosan igaz: amikor isteni rokonod, Diocletianus által felkéréttél az állam helyreállítására, nagyobb jót cselekedtél, mint kaptál.⁷⁴ Hiszen a hatalom sorsáról nem egyszerűen a külső vagy a név alapján kell döntenet. (2) Diadalünnepre való tógaid, consuli vesszőnyalábaid, hivatali székeid, a szolgáltnak ez a ragyogó sokasága, és az a fény, amely isteni fődét világosan körülveszi,⁷⁵ érdemeitek legszébb, és bizonyára legfenségesebb díszei. (3) De sokkal jelentősebbek azok a szolgálatok, amelyeket köszönetképpen a neked jutott birodalomnak teszel.⁷⁶ Lelkedbe fogadod e hatalmas állam gondozását, és az egész világ sorsát vállaidra veszed. Saját magadról szinte meg is feledkezve a népért élsz, és kiállsz az emberi ügyek oly meredek ormára, ahonnan, hogyha letekintesz minden földre és tengerre, szemekkel és eszeddel egyaránt szemléled, hol van biztos, derült idő, hol van veszedelmes vihar, mely bírak vetélkednek veled igazságosságban, és mely hadvezérek őrzik vitézséged dicsőségét. (4) Mindenfelől számtalan hírnököt fogadsz, és ugyanannyi parancsot küldesz szertesztét; annyi város, nép és provincia ügyein töprengsz; minden napot és éjszakát mindenki ép-ségéért szüntelenül aggódva töltesz.⁷⁷

⁶⁶ Maximianus valószínűleg Sirmium környékén született, egyszerű illyr szülők (földművesek vagy árusok) gyermekeként (Aur. V. Ep. Caes. XL, 10; WILLIAMS 44.). „Mamertinus” akarva-akaratlanul elismeri ezen a helyen, hogy a 3. században az Illyricum területén állomásozó hadseregek fontos szerepet játszottak a dunai határ védelmében és a válság átvészelésében.

⁶⁷ A szerző itt a császár Herculus cognomenjére utal, amely a Hercules-től való származást igazolná.

⁶⁸ A dunai limesen.

⁶⁹ Aurelius Victor szerint Maximianus a korábbi illyr katonacsászárok, Aurelianus (270–275) és Probus (276–282) seregeiben lett kiképezve (Aur. V. Caes. XXXIX, 28), de a hatalomra kerülése előtti katonai pályájáról semmi biztosat nem tudunk.

⁷⁰ Az Al-Duna a mai román-bulgár határon, a rómaiaknál Moesia provincia határa.

⁷¹ A Hister és az Euphrates említésével „Mamertinus” homályos utalást tesz arra, hogy Maximianus katonai szolgálatot teljesített Moesiában, és harcolt keleten a perzsákkal is, minden bizonnyal Carus császár 282–283-as hadjárata idején.

⁷² Rajna.

⁷³ A szerző ebben a kérdésben előrevetíti a császár rajnai sikereit a germán törzsekkel szemben, és a gall partvidék megtisztítását a frank és szász kalóztól.

⁷⁴ A római történetírók közül egyedül Eutropius említi meg Maximianus Caesarrá való kinevezését (Eut. Brev. IX, 20, 3), a fennmaradt érmék azonban erről nem tanúskodnak. Egyes történészek a kinevezés legfőbb bizonyítékának a Valerius név felvételét tekintik. Williams szerint Maximianust 285 nyarán kiáltják ki Caesarrá, és Diocletianus a 2. századi antoninusi hagyományt követve adoptálja barátját, aki fiaként felveszi az ő nevéből a Valerius (WILLIAMS 45.). A Caesarrá való kinevezést mások is tényként kezelik (BARNES 177.; HAVAS – HEGYI – SZABÓ 587.; POTTER 280–281.). Southern szerint, ha valóban volt *adoptatio* és Caesarrá való kinevezés, akkor Maximianus először mint *filius Augusti* („az Augustus fia”) kapcsolódott Diocletianus dinasztiajához, de Augustusszá való előléptetése után (amire 286-ban kerülhetett sor) már nem apa–fiú viszonyban álltak egymással, hanem fivérekként mutatkoztak; azonban ez csak feltételezés, elképzelhető, hogy Maximianust azonnal Augustusszá tették, és Caesarsága nem több mítosznál (SOUTHERN 136.). Nixon és Rodgers szerint az adoptálásnak „Mamertinus” panegyricusa ellentmond, mert a szerző a két császárt végig fivéreknak hívja (NIXON – RODGERS 45.). Leadbetter nem száll bele a vitába, hanem az örökbefogadást közelíti meg másfelől: a 2. századi Marcus Aurelius és Lucius Verus példáját követve Diocletianus is nem a fiaként, hanem a fivéréként adoptálta Maximianust, és a kapcsolatukat szimbolizáló Iuppiter–Hercules párhuzam nem apa–fiú viszonyt, hanem az idősebb uralkodónak a rangidősségét fejezi ki az ifjabb „fivérrel” szemben (LEADBETTER 258–259.). Úgy vélem, Maximianus rövid ideig volt Caesar, legfeljebb 285 nyaratól Carausius 286-os lázadásáig. Ezt Ammianus Marcellinus nyomán feltételezem, aki azt állítja, hogy I. Valentinianus (364–375) volt az egyetlen császár (Marcus Aurelius mellett), aki anélkül nevezett ki maga mellé Augustust, hogy előtte a Caesar címmel felruházta volna (Amm. Marc. XXVII, 6, 16).

⁷⁵ Ez a fény a *nimbus*, vagyis fénykoszorú, amely a császár isteni hatalmának szimbóluma, később a keresztény ikonográfiában él tovább (NIXON – RODGERS 58.).

⁷⁶ Mivel „Mamertinus” a 285–289 közötti periódust foglalja össze, így főként Galliára, Germaniára és Britanniára gondol.

⁷⁷ Úgy vélem, Maximianus elhivatottságának és tevékenységének dicsérete itt arra utalhat, hogy Diocletianus a szövetségését már Caesarként küldte a birodalom nyugati felébe.

4. Amikor igen kiváló fivéredtől elfogadtad mindezeket, amiket felajánlott, te bátran cselekedtél, ő bölcsen.⁷⁸ (2) Hiszen nem akkor tetted rá üdvhozó kezedet a kormánylapátokra, amikor a kedvező szél hátulról hajtotta az állam hajóját,⁷⁹ hanem amikor a korábbi korok romlása után már csak az isteni segítség volt elegendő a birodalom helyreállításához,⁸⁰ és bizony nem egy isten kellett hozzá. A császár oldalán alászálltál a római névért, hogy felemeld a szükség idején, természetesen ugyanúgy, mint hajdan Herculesed kiállt a gigászok háborújától kínló Iuppiteretek mellett.⁸¹ Neki is nagy része volt a győzelem kivívásában, és amint visszaadta az eget az isteneknek, bizonyította, hogy nem magának kaparintotta meg az égietől.⁸² (3) Vajon az a veszedelem földjeinken nem volt hasonló a kétalakú szörnyek⁸³ háborújához – amelyet, Császárom, nem tudom, hogy kegyességed révén csillapítottál le, vagy inkább bátorságod által fojtottál el –, amikor a járatlan földművesek katonák kívántak lenni, amikor a szántóvető gyalogost, a pásztor lovast, és a vidéki fosztogató saját honfitársainak barbár ellenségét utánozta?⁸⁴ (4) Ezt sietve kihagyom beszédemből, mert látom, hogy amilyen jámbor vagy, ennek a győzelemnek inkább az elfelejtését, mint a dicsőségét kívánod.

5. Azonban mi történt? Még alig csillapodott le az a szerencsétlen lázadás, amikor minden barbár nép nyomban egész Gallia elpusztításával fenyegetett, és nem csak a burgundok és az alemannok, hanem a chaibók⁸⁵ és a herulok – akik a barbárok közül a legerősebbek, és akik a legtávolabbi földeken élnek –, is heves támadással

⁷⁸ Újabb párhuzam Iuppiterrel és Herculesszel: Diocletianus Iuppiter bölcsességét, Maximianus Hercules bátorságát bírja. Véleményem szerint „Mamertinus” itt finoman azt is érzékelteti, hogy a császárok mennyire kiegészítik egymást: Diocletianus a politikában jártas, bölcs vezető, míg Maximianus a tapasztaltabb katona és hadvezér.

⁷⁹ Stella de Trizio szerint az állam = hajó metafora itt Cicero Piso elleni beszédére (Cic. *Pis.* 9) vezethető vissza (STELLA DE TRIZIO 29.).

⁸⁰ „Mamertinus” itt utal a 3. századi katonacsászárok polgárháborúktól sújtott korára (235–284) és a Carinusszal vívott háborúra, amelyből Diocletianus győztesen került ki a Margus (ma Morava) folyónál, 285 tavaszán.

⁸¹ A gigászok elleni háború a bagauda-felkelés súlyosságát szimbolizálja: ahogy Hercules megsegítette Iuppitert a gigászok legyőzésében, úgy érkezett Maximianus is Diocletianus segítségére a lázadók ellen.

⁸² Az istenek tehát Hercules segítségével győzedelmeskedtek a gigászok felett, akik az Olympos hegyét akarták elfoglalni. A szerző ezzel a mitikus történettel von újabb párhuzamot a császárok és az istenek között: ahogy Iuppiter sem győzhetett Hercules nélkül, úgy Diocletianus is képtelen lett volna egyedül levérni a felkelést, ezért voltaképp Maximianus biztosította be a hatalmukat nyugaton.

⁸³ Czúth szerint a bagaudák vezérei, Amandus és Aelianus rejtőzhetnek a név mögött (CZÚTH 91.). „Mamertinus” ez esetben szándékosan nem említené a nevüket, *damnatio memoriae*-vel sújtaná őket. Így csak más forrásokból ismerjük név szerint a vezetőket (Aur. V. *Caes.* XXXIX, 17; Eut. *Brev.* IX, 20, 3). Úgy vélem Czúth nézete azért téves, mert a *monstrorum biformium* „kétarcú szörnyek”-ként való értelmezésére épül, ami igen gyakori hiba a fordításokban. Ha a szerző tényleg a vezérek kilétét akarja elhallgatni, akkor szerintem inkább a *monstrorum bifrontium* szerepelne a szövegben. A *bifrons* valóban fordítható kétarcúnak, és így a megjelölésből tényleg a két vezérre következtethetnénk. De mivel a szerző a *biformis* pluralis genitívusát használja, aminek elsődleges jelentése „kétalakúaknak”, úgy hiszem, nem konkrét személyekre vonatkozik, hanem kétféle habitusra, természetre. Így Stella de Trizio javaslata nyomán azt gondolom, hogy a „kétalakú szörnyek” elnevezés nem a vezéreket takarja, hanem a bagaudák paraszti-katonai természetének kettőségére utal (STELLA DE TRIZIO 21.). A bagaudák vezérei kapcsán még megemlíteném, hogy Potter a numizmatikai leletek alapján úgy véli, Amandus császárnak kiáltotta ki magát, így a felkelés több lehetett fosztogatók és földművesek lázadásánál (a bizonyíték az *Imperator Caesar Gaius Amandus Pius Felix Augustus* feliratú érmék lehetnek: POTTER 281.). Czúth szerint viszont egyetlen írott forrás sem tesz említést arról, hogy a két vezér bármelyike felöltötte volna a császári bíbort. Az Aelianusnak tulajdonított érméket Czúth szerint többen összekeverik Laelianus (Lollianus) érméivel, aki Postumus gall ellencsászárral szemben lázadt fel a 260-as évek végén. Amandus érméinek hitelessége is kétségbe vonható (CZÚTH 92.).

⁸⁴ A szerző itt tér ki a gall lázadók társadalmi összetételére. A bagaudák vagy *bacaudák* zömmel földjüket vesztett *colonusokból*, parasztokból álltak, akik a sorozatos barbár betöréseknek köszönhetően elszegényedtek, és fosztogató bandákba verődve zaklatták a nagybirtokosok földjeit és a gall városokat. Nem véletlen, hogy más források *latronesnak*, vagyis útonállóknak, zsványoknak nevezik őket (Aur. V. *Caes.* XXXIX, 17). A mozgalmukhoz, amely egyértelműen a római állam berendezkedése és a barbár veszéllyel szemben tehetetlen tartományi vezetők ellen irányult, csatlakoztak még dezertőrök és szökött rabszolgák is. A lázadás már 282 után kitört, és Maximianus leghamarabb csak 285 nyarán érkezhettek a gall tartományokba. A császár a bagaudákat több csatában megverhette, de a dicsőítő beszéd hangsúlyozza bátorságán kívül kegyességét is, amely arra utalhat, hogy Maximianus megérthette, sokakat a nehéz körülmények kényszerítették fosztogatásra. A bagauda felkelést így az erő és a kegyelem gyakorlása folytán 286 nyarára sikerült elfojtani (a lázadás történetéhez lásd HAVAS – HEGYI – SZABÓ 588.; SOUTHERN 137.; WILLIAMS 46.). A történelemtudomány mai állása szerint a „bagauda” megelőzi a „bacauda” formát a fennmaradt kéziratokban, és a név a kelta *bág* (harc) szóból származik, jelentése így „harcosok” lenne. Ezen kívül más g-tövé hipotézisek is vannak (MINOR 297–299). A legkorábbi hivatkozások ezekre a lázadókra a 4. századi római történetírók, vagyis Aurelius Victor és Eutropius (előbbi a „bagauda”, utóbbi a „bacauda” formát használja). Minor azonban nem tartja valószínűnek, hogy a g-formájú megelőzné a c-formájút, mert Aurelius Victor 14–15. századi kéziratokban, Eutropius azonban 9. századi másolatokban maradt fenn. Így szerinte inkább a „bacauda” olvasatból fejlődött ki a „bagauda”, tehát a név etimológiája nem alapozható a kelta *bág* szóra, csakis valamilyen c-tövé kifejezésre, amelyet eddig még nem vizsgáltak behatóan (MINOR 300–304.).

⁸⁵ Nehéz beazonosítani, hogy a latin *chaibones* melyik germán törzset takarja, mivel ez az elnevezés jelen beszéden kívül csak a 291-es panegyricusban szerepel (Pan. XI, 7, 2), más forrásból nem ismert. Nixon és Rodgers szerint talán az *avionokkal* lehetne azonosítani őket, akiket Tacitus is megemlíti (*Germ.* 40), és valószínűleg az Elba torkolatánál éltek (NIXON – RODGERS 62.).

törtek be ezekben a provinciákba.⁸⁶ Melyik isten hozott volna nekünk oly nem várt üdvöt, ha te nem lettél volna itt? (2) Hiszen te, Császár, úgy gondoltad, hogy inkább isteni bölcsességhez illő találékonysággal, mintsem erővel kell vívni a háborút: a többi ellenséget, akikből ez a vészhozó sokaság állt, hagytad a feneketlen éhínségbe és az abból fakadó ragályba menetelni, hogy aztán seregeid karmaiba kerülve majd diadalmeneted ékesítsék.⁸⁷ Azonban a chaibókat és a herulokat nem méltattad arra, hogy ilyen fortélyal pusztítsd el: hanem, hogy közben isteni bátorságod se nélkülözze a szokott gyakorlást, nyílt ütközetben, egyetlen támadással szétverted őket, s a csatához nem a teljes sereget, csupán néhány *cohors*-ot használtál fel.⁸⁸ (3) Mert mi szükség volt a katonák sokaságára, amikor te magad harcoltál és csatáztál minden helyen és a teljes arcvonalon, és te magad vágdtál elébe az ellenségnek mindenhol, ahol ellened szegült, ahol meghátrált, és ahol megfutamodott előled?⁸⁹ Az ellenfelekhez hasonlóan a sajátjaidat is megtévesztetted, mivel már a barbárok sem hitték, hogy csak egy ember vagy, és a katonáid sem bírtak követni, nem is azt mondom, hogy nagy tolongással és népes kísérettel, de még a szemükkel sem. Hiszen éppen úgy vettél részt az egész csatában, mint ahogy egy téli zivataroktól és hóesésektől felduzzadt hatalmas folyam szokott szerteszét áradni, ameddig a mező nyúlik. (4) Ily módon lett legyilkolva és lekaszabolva valamennyi chaibo és herul egy akkora mézszárlásban, hogy a leölt barbárokról az otthon maradt asszonyoknak és anyáknak nem valami menekült adott hírt, hanem győzelmed dicsősége.

6. Most mellőzöm számtalan csatádat és diadalodat egész Gallia-szerte. Mert mely beszéd lenne elég e témérdek sok tettek? (2) Azonban semmiképp sem hallgathatom el a consuli beiktatásod első napját,⁹⁰ amelyen minden ember közül egyedül te érted el, hogy az az idő, amely azelőtt csak az állami feladatok elkezdésére tűnt alkalmasnak, most először azok elvégzéséhez is elegendő legyen, s hogy a Nap egyetlen, ráadásul igen rövid futása alatt⁹¹ lássa azt is, hogy elkezdted consuli hivatalodat, és azt is, hogy teljesítetted uralkodói feladataidat. (3) Láttunk téged, Császár, ugyanazon a napon a birodalomért esküt tenni, és igaznak bizonyult fogadalmadat teljesíteni. Hiszen amit kívántál a jövőre, nyomban végezhvitted, így hát nekem úgy tűnik, elébe vágdtál az istenek segítségének, amiért imádkoztál, és jóval előbb megtetted mindazt, amit az istenek megígértek. Láttunk téged, Császár, ugyanazon a napon a béke legfényesebb viseletében és a bátorság legszebb, díszes öltözkéiben. (4) Azt mondanám, az istenek kegyelmével, hogy még maga Iuppiter sem váltogatta saját egének arcát⁹² oly fürgén, mint amilyen könnyedén te, Császár, lecserélted a *toga praetextát*⁹³ és mellvértbe öltöztél, letetted a törvénytálcát és dárdát ragadtál, a bírói emelvényről a harcmezőre vonultál, a hivatali székéből pedig átültél a lóra. A csatából ismét diadalmenettel tértél vissza, és megtöltötted ezt az egész, az ellenségek elleni hirtelen kirohanásodtól aggodó várost örömmel, ujjongással, valamint isteni erőd tiszteletére lángoló oltárokkal és égő áldozatokkal. (5) Így tehát annak a napnak a legelején és a legvégén kétszer volt szent szertartás, amelyeket ugyanolyan vallásos hevülettel ünnepeltek meg: amíg Iuppiternek a jövőbeli dolgokért fogadalom tétetik, addig a győzelemért járó hála neked megfizetetik.⁹⁴

7. Az évnak ilyen előjelét pedig mi más követte, ha nem egy új és hatalmas csoda? (2) Történhetett-e nagyobb csoda annál az átkelésénél Germaniába, amivel mindenki közül elsőként te bizonyítottad be, Császár, hogy a Római Birodalomnak nincs más határa, csak amit a te fegyvereid szabnak meg?⁹⁵ (3) Márpedig korábban úgy tűnt, hogy maga a természet alkotta meg így a Rhenust, hogy az általa képzett határvonalon a római provinciák megszabaduljanak a barbár kegyetlenségtől. (4) És a ti uralmatok előtt ugyan ki nem örvendezett, amiért a gall tartományok védve voltak attól a folyótól? A sokáig tartó, derült idő mikor szárította ki a Rhenus medrét úgy, hogy azt ne kísérte volna a legnagyobb félelmünk? Mikor növekedett meg az áradástól úgy, hogy ne támadt

⁸⁶ A szerző itt kezdi tárgyalni Maximianus germán törzsek elleni harcait, amelyeket 286-tól vívott. Az alemannok és a burgundok a 3. század második felében az Alsó-Rajna, Majna és Felső-Duna közötti földeken éltek, előbbieket be is települtek az egykor római Agri Decumates területére. A herulok először Gallienus idejében (260–268) jelentek meg, és az Al-Dunát áttörve több hadjáratot indítottak a Balkánra, viszont a század végén már a Felső-Rajnával zaklatják a római provinciákat. A chaibókhoz lásd 83. lábjegyzet.

⁸⁷ Maximianus katonai zsenialitásának méltatása: a császár a felégetett föld taktikáját alkalmazva, összecsapás nélkül megállította az alemannokat és a burgundokat, akik bár eljutottak a Moselle folyó régiójáig, az éhínség és a járványok megtizedelték őket (WILLIAMS 50.).

⁸⁸ Barnes szerint Maximianus 285-ös Caesarra való kinevezése és a tetrarchia 293-as megalakulása között a két császár háromszor vette fel a Germanicus Maximus győzelmi cognoment. Az első (*Germanicus Maximus I*) Maximianus katonai sikere a chaibók és a herulok felett 286-ban (BARNES 178.).

⁸⁹ Vagyis Maximianus személyesen vett részt a harcokban.

⁹⁰ 287. január 1.

⁹¹ Tehát egyetlen nap alatt.

⁹² Vagyis az időjárás.

⁹³ Biborszegélyű tóga, amelyet a római tisztségviselők hordtak megkülönböztetésül a teljes jogú római polgárok fehér tógájától (*toga virilis*).

⁹⁴ „Mamertinus” igen érdekes epizódról számol be a 6. caputban: Maximianus consuli beiktatását 287. január 1-jén Trierben megzavarta egy germán (valószínűleg alemann) betérés, és a császár még azon a napon, a ceremónia után harcba indult, ahonnan győztesen visszatérve istennek kijáró áldozatot mutattak be a tiszteletére Trier lakosai.

⁹⁵ Maximianus büntető hadjárata a Rajnára túlra 287-ben. Úgy vélem, Barnes helyesen állítja, hogy a császár ekkor vette fel a második (*Germanicus Maximus II*) győzelmi cognoment (BARNES 178.).

volna biztonságérzetünk? (5) Azt hiszem, hogy az Euphrates is hasonlóan védte ölelésében a gazdag és termékeny Syriát, mielőtt a perzsa királyságok önként behódoltak Diocletianusnak.⁹⁶ Mégis ő ezt Iuppitere módján, vagyis atyai biccentéssel, amitől minden megremeg, és a nevetek magasztosságával érte el; (6) azonban te, legyőzhetetlen Császár, azokat a vad és zabolátlan népeket pusztítással, csatákkal, mérszárlásokkal és tüzzel-vassal győzted le.⁹⁷ Ez a sorsa Hercules népének: a bátorságodért jár az, amit követelsz. Azóta tehát szabad és fesztelen jókedvben vagyunk. (7) Hadd száradjon fel a Rhenus, s még az átlátszó sekély vízben heverő, könnyű kavicsokat is csak alig görgesse gyenge sodrásával, mert emiatt nincs semmi félnivaló: minden, amit a Rhenuson túl látok, már római!⁹⁸

8. Hajdan ily módon győzetett le Publius Scipio által Carthago, a római hatalom régi vetélytársa és ellensége, amikor Scipio seregével átvonult Africába, és így visszatérésre bírta Hannibált Italia pusztításából.⁹⁹ (2) Hallottad ezt, Császár, vagy talán te magad láttad be isteni elméddel, hogy az ellenségeket csak úgy lehetett végképp legyőzni, ha a saját földjeiken szenvednek vereséget, és nem csak a zsákmányt veszítik el, amit korábban megszerettek, hanem maguk is gyászolják elfogott asszonyaikat, gyermekeiket, szüleiket és mindent, ami csak számukra igen kedves volt? (3) Akár ismerted és követted ezt a példát, akár magadtól cselekedtél, mindkét eset igen derék. (4) Hiszen nem kisebb dicsőítést érdemelnek a nagy tettekkel versengők, mint maguk a példaképek. (5) Sőt mi több, egy kipróbálatlan haditerv, bármennyire nagyon jó, Fortunára¹⁰⁰ van bízva; de ugyanaz a megismélt és visszatérő stratégia valóban a józan belátás biztos dicsőségére válik. (6) És így, legszentebb Császár, most éppen azért vagytok mindketten nagyobbak Scipiónál, mivel te Africanust, Diocletianus pedig téged utánozt.

9. Nemrég támadta meg azt a Germaniát, ami Raetiával szemben fekszik, és győzelme által, a tiédhez hasonló bátorsággal terjesztette ki a római határt.¹⁰¹ amikor a világ különböző részeiből találkozotok, és összefonatók győztes kezeteket, te nagyon őszintén és kedvesen adtad elő az ő istenségének mindazt, amit ezekért az itteni földekért tettél, nagyon bizalmas és testvéri volt az a beszélgetés.¹⁰² (2) A megbeszélésen kölcsönösen példát mutattatok egymásnak minden erényből, amikor ő neked perzsa ajándékokat, míg te neki germán zsákmányokat mutattál, és felváltva gazdagítottátok egymást, ami mostanáig nem tűnt lehetségesnek.¹⁰³ (3) De őt hadi erényeid sem tántorították el a bőkezűségtől, és téged sem vont el a hadi erénytől az ő vagyona: most mindketten a legbőkezűbbek, a legbátrabbak vagytok, és ebben a hasonlóságokban mindinkább egyetértők. Sőt, testvérek vagytok az erényben, amely minden más vérrokonságnál biztosabb.¹⁰⁴ (4) Így történhet meg, hogy bármiféle versengés nélkül, közösen uraljátok ezt az oly hatalmas birodalmat, nem hagyjátok, hogy valami meghasonlás legyen köztetek, hanem teljesen egyenlő hatalommal uralkodtok az államban úgy, mint azok a lakedaimóni ikerkirályok, a Hérakleidák. (5) Jóllehet ti jobbak és igazságosabbak vagytok, mivel az anyjuk fortélyal kényszerítette őket a kor egyenlő tekintélyével uralkodni, minthogy senkinek nem árulta el azt, melyiküket hozta előbb a világra.¹⁰⁵

⁹⁶ 287-ben Diocletianus kihasználta a Szászánida Birodalomban fennálló polgárháborús viszonyt, és kedvező feltételekkel békét kötött a perzsa nagykirállyal, II. Vahrámmal. A szerződés értelmében Róma visszakapta Mesopotamiát, és Armenia trónjára egy Diocletianusszal szövetséges clienskirály, III. Tiridates került. A syriai határ így stabilizálódott, és az Euphratesnél Circesium erődje is meg lett erősítve (Amm. Marc. XXIII, 5, 1–2). A szerző persze túlzással él, amikor azt állítja, hogy a „perzsa királyságok” (vagyis II. Vahrám szászánida uralkodó és III. Tiridates arméniai clienskirály országai) behódoltak volna Rómának. Voltaképp csak Armenia fogadja el a római fennhatóságot, és a Szászánida Birodalom továbbra is a legnagyobb keleti ellenfél marad. „Mamertinus” itt csak a római császár isteni nagyságát akarta kidomborítani ezzel a túlzással, a perzsa nagykirály rovására (Diocletianus sikeres keleti politikájához lásd SOUTHERN 143.; WILLIAMS 52.).

⁹⁷ Diocletianus tárgyalásokkal, Maximianus katonai erővel ért el sikereket 286–287 folyamán.

⁹⁸ Átmenetileg talán sikerült a római befolyást stabilizálni az egykori Agri Decumates egy bizonyos részén. Williams szerint erről tanúskodik a 288 körül kibocsátott győzelmi medál, amelyen a két Augustus szerepel egy erődöket összekötő híddal (WILLIAMS 51.).

⁹⁹ Maximianus katonai zsenialitása a 287-es hadjáratban vetekszik a második pun háború (Kr. e. 218–201) római hőséne, Scipio Africanusnak a nagyságával, aki Zamánál győzte le Hannibált Kr. e. 202-ben.

¹⁰⁰ A szerencse, a sors istennője a római mitológiában.

¹⁰¹ Diocletianus 288-ban vezetett sikeres hadjáratot a raetiai *limes*en túlra, talán az Agri Decumates még el nem foglalt területeire. Nixon és Rodgers szerint a „nemrég” (*nuper*) itt egyértelműen a dicsőítő beszéd éve (289) előtti évre, vagyis 288-ra vonatkozik (NIXON – RODGERS 66.). Barnes szerint ennek a győzelemnek az emlékére vették fel a császárok harmadszor (*Germanicus Maximus III*) is a győzelmi cognoment (BARNES 178.). Southern szerint Maximianus 287-ben még csak kiúzta a római területekről a germánokat, és a panegyricus 7. caputjában említett Rajnán túli hadjáratra csak 288-ban került sor, és Diocletianusszal együtt tisztították meg az Agri Decumatest (SOUTHERN 142–143.).

¹⁰² A két császár találkozására Moguntiacumban (a mai Mainzban) kerülhetett sor, de nem 287-ben, ahogy Williams javasolja (WILLIAMS 50.), mert Diocletianus akkor még keleten tartózkodott. Mindenestre jól látszik, mennyire nehéz a panegyricusban szereplő eseményeket biztos időpontokhoz kötni. Elképzelhetőnek tartom, hogy Maximianus 287-ben és 288-ban is vezetett hadjáratot a Rajnán túlra. 287-ben még csak egyedül, 288-ban viszont Diocletianusszal együtt indították a támadást Moguntiacumból, lásd 99. lábjegyzet.

¹⁰³ Mivel Diocletianus még csak perzsa ajándékokat ad Maximianusnak, valószínű, hogy a közös hadjárat előtt került sor a találkozóra.

¹⁰⁴ „Mamertinus” ismét hangsúlyozza a két császár fivéri viszonyát, amely az egyetértésen alapul.

¹⁰⁵ A spártai kettőskirályság eredetéről Hérodotosznál (VI, 52) olvashatunk: Aristodémos király halála előtt nem sokkal felesége, Argeia fiúkat szült (Eurysthenést és Proklést). A spártaiak addig mindig az elsőszülött fiút tették királyukká, de a

De ti saját akaratokból uralkodtok együtt, mivel a legfontosabb dolgokat illetően titeket nem a külső tulajdonságok, hanem az erények hasonlósága tesz egyenlővé.¹⁰⁶

10. De ha még képesek is lettek volna megtudni a köztük levő különbséget, kevésbé lett volna csodálatos, hogy egymás közt megosztják azt a kicsiny területet, amit gyakran akár egy nap alatt is bejárt egy fáradhatatlan utazó. Azonban hogy ti, akik nem a földi, hanem az égi tartományokig szabtátok ki a birodalom határait,¹⁰⁷ ilyen nagy erőt és hatalmat osztotok meg kölcsönösen egymással, nyilvánvalóan egy isteni, halhatatlan bizalom jele, amit semmiféle kapzsiság nem háborgathat. (2) Látod már, Császár, hogy nem találtam az egész elmúlt korból semmit, amit hozzátok hasonlíthatnék, kivéve Hercules nemzetségének példáját. (3) Mert bizony az a nagy Alexander most már kicsinynek tűnik neked, amiért visszaadta saját királyságát az indiai királynak,¹⁰⁸ mivel oly sok király, ó Császár, lett a ti cliensetek, és mivel általad Gennoboude visszakapta királyságát, amit valójában úgy kapott tőled ajándékba. (4) Hiszen mi mást kívánt egész népével színed elé jöve, Maxi-mianus, hacsak azt nem, hogy miután veled kibékült, végre sértetlen hatalommal uralkodjon? (5) Többször beszélt rólad népének, és megparancsolta övéinek, ahogy hallom, hogy alaposan nézzenek meg, és hogy tanulják meg az engedelmisséget, mivel ő maga neked szolgál.¹⁰⁹ (6) Ugyanígy könyörög a fivéréhez a perzsák királya,¹¹⁰ aki korábban sohasem tartotta magához méltónak, hogy bevallja, ő csak egy ember, és az egész királyságát megnyitja Diocletianus előtt, ha ő arra méltatná, hogy belépjen oda. (7) Most különféle csodálatos dolgokat ajánl fel, rendkívüli szépségű vadállatokat küld, arra törekedve, hogy elérje a „barát” nevet, amit alázatosságával érdemel ki.¹¹¹

11. Egyetértések okozza, legyőzhetetlen Princepszek, hogy Fortuna a sikerekből is oly egyformán juttat nektek. Hiszen az államot egy akarattal irányítjátok, és még a nagy térbeli távolság sem gördít akadályt elétek, hogy úgymond karöltve kormányozzatok. (2) Így hát, noha isteni ikerpárként növelitek uralkodói nagyságotokat, egyetértésben tartjátok fenn egy páratlan birodalom üdvét. (3) Ezért, ha nem ámtás, hogy a görög költők az igazságot nagyra becsülő embereknek nyájaikban kétszeres ellést és fáikon kétszeres termést ígérnek viszonzásul, akkor most minden kétszeresen jut az összes népnek, akiknek az urai, vagyis ti oly feddhetetlenül tisztelitek az igazságot és az egyetértést.¹¹² (4) Persze te, Császár, olyan nagy jóságot tulajdonítasz az egyetértésnek, hogy még azokat is magadhoz kötötted barátsággal és házassággal, akik körülötted a leghatalmasabb hivatalokat töltik be, igen nemes dolognak gondolván, hogy ne félelemtől hajtott szolgák, hanem istenfélő eskütevők csatlakozzanak hozzád.¹¹³ Nemrég, az ő vezérségük alatt, mikor a ti igen szerencsés jósjeleitekkel éltek, a barbároknak az a csalfa és álnok népe azt kapta, amit megérdemelt.¹¹⁴ (5) Tiétek, Császár, tiétek ez a dicsőség: az is töletek ered, amit mások által visztek véghez. (6) Mert ahogy minden földön és égben termett előnyös dolog is – noha úgy tűnik, hogy eltérő istenségek segítségével jönnek létre számunkra –, a legfőbb alkotóktól származik: Iuppitertől, az ég uralkodójától, és Herculestől, a világ megbékítőjétől. Ugyanígy az összes igen jeles tetteid, amiket mások

két gyermek annyira hasonlított, hogy nem tudták megkülönböztetni őket. Argeia sem adott választ, holott tudta, melyikük az idősebb, de titkolta, mivel mindkét fiát királlyá akarta tenni. A spártaiak követséget küldtek Delphoiba, de a jóslat sem segítette ki őket. Végül Panítés tanácsára titokban megfigyelték, hogy Argeia mindig ugyanazt a csecsemőt fürdeti és eteti meg először, így azt a gyermeket elvették tőle, és az állam költségén nevelték fel. Végül mindkét fiúból király lett, de szembefordultak egymással, és aztán utódaik között is megmaradt az ellenségeskedés.

¹⁰⁶ A szerző szerint Diocletianus és Maximianus egyenlő feleknek tekintik egymást, akik között vérségi alapon nem alakulhat ki olyan ellentét, mint a Hérakleidáknál, mivel ők személyes kiválóságuk révén, közösen, egy akarattal uralkodnak.

¹⁰⁷ A római irodalomban az egekig terjedő birodalom, hatalom toposza igen gyakori (például Cic. *Catil.* III, 26; Verg. *Aen.* I, 286–287).

¹⁰⁸ Póros király, akit Nagy Sándor Kr. e. 326-ban győzött le a Hydaspés folyónál vívott csatában, de a vereség ellenére megtarthatta a királyságát.

¹⁰⁹ Maximianusnak több frank törzs is behódolt, akik Germania Inferior határán éltek. A legjelentősebb frank clienskirály Gennoboude lehetett, mivel csak ő van megemlítve a panegyricusban. Williams szerint a frank fenyegetés elhárítása kulcsfontosságú volt, mert csak így lehetett felkészülni Carausius, a britanniai uzurpátor elleni háborúra, akinek szintén számos frank szövetségese volt (WILLIAMS 46–47., 55.).

¹¹⁰ II. Vahrám (276–293).

¹¹¹ A szerző egyetlen célja itt, hogy igazolja, Diocletianus isteni hatalma folytán a rivális perzsa nagykirály felett áll.

¹¹² A 11. caput ezen részében (1–3) válik világossá, hogy a császárok közös uralkodásának az alapja az egyetértés (*concordia*), amely elősegíti a birodalom gazdagodását és gyarapodását. Sőt, azt is látjuk, hogy ekkor még nincs olyan területi felosztás, mint amilyen 395-ben lesz. Stella de Trizio szerint a 11, 3-ban leírtakat az a homérosi passzus (*Od.* XIX, 107–114) inspirálta, amelyben Odysseus dicséri saját földje gazdagságát (STELLA DE TRIZIO 29.).

¹¹³ Nem tudni pontosan, hogy kikre gondol itt a szerző. Az egyik személy talán Constantius lehet, akit 293-ban Galeriuszal együtt Caesarrá emelnek, és megalakul a tetrarchia. Constantius valószínűleg ekkor vette feleségül Maximianus fogadott lányát, Theodorát is, így dinasztikus kötelék alakult ki az Augustus és a Caesar között. Azonban, ha a szerző itt Constantiusra hivatkozik, akkor elképzelhető, hogy a házasságot 293 előtt legalább négy évvel megkötötték (NIXON – RODGERS 70.).

¹¹⁴ 288 végére, 289 elejére Maximianus hadvezérei legyőzik a Carausiuszal szövetségben álló frankokat, valószínűleg Gennoboude a vereség után hódolt be, lásd 107. lábjegyzet. Barnes szerint azért nem vette fel a császár ezúttal a *Germanicus Maximus* cognoment, mert nem ő volt parancsnokságban (BARNES 178.). Erre utal a 11, 5–6 is.

vezérsége alatt is végeznek el, Diocletianus a döntéshozó, te a végrehajtó.¹¹⁵ (7) Bizony a ti szerencsétekhez, Császár, a ti boldogságotokhoz tartozik, hogy katonáid már győzelemmel jutottak el az óceánig,¹¹⁶ és hogy azon a parton a lekaszabolt ellenségek vérének már elnyelték a visszahúzó hullámok.¹¹⁷

12. Mily kedélyállapotban van az a kalóz¹¹⁸ most, mikor meglátja hadaitokat, ahogy benyomulnak abba a tengerszorosba¹¹⁹ – amellyel majdnem egyedül eddig késlelteti a halálát –, és hajóikról megfélemlítve követik a visszahúzó tengert, amerre az utat enged nekik? (2) Melyik távolabbi szigetet, melyik másik óceánt szemelné ki most magának? Hogyan tudja végül is elkerülni az állam büntetéseit? Csak úgy, ha a megnyíló föld elnyeli, vagy ha valamely szél messzi sziklához sodorja. (3) Felépültek és fel lettek szerelve a legszebb hajóhadak, amelyek az összes folyón keresztül készülnek elérni az óceánt; és nem csak az emberek fáradoztak versengve egymással az elkészítésükért, hanem hirtelen még a folyók is felduzzadtak befogadásukra. (4) Majdnem egész évben, Császár – amikor derűs időre volt szükséged azért, hogy hajókat építsenek, gerendákat vágjanak, a mesteremberek éberek maradjanak, és kezeik ne lankadjanak –, szinte egy nap sem csúfult el az esőtől. (5) Maga a tél a tavasz mérsékelttségét utánozta. Azt gondoltuk, hogy többé már nem tartozunk északhoz, és a déli éghajlat enyhességét éreztük, mintha a csillagok vagy a föld máshova került volna. (6) Ez a folyónk¹²⁰ az esők táplálékát nélkülözve sokáig nem bírta el magán a hajókat, csak a hajóidhoz kellő anyagot szállította el. De lám, hirtelen, amikor már szükséges volt, hogy a *liburnákat*¹²¹ vízre bocsássák, a Föld bővizű forrásokat küldött, Iuppiter nagy záporokat zúdított, és az óceán is beáradt az összes folyómederbe a kedvedért. (7) Így hát a hajókat kivitték a készségeken tűrő vizekre, legénységük csekély erőfeszítésével gyors mozgásba hozták őket, és ehhez a szerencsés kezdethez inkább a tengerészek dalára volt szükség, mint fáradságos munkájukra. (8) Tehát bárki könnyedén megérti, Császár, hogy milyen szerencsés sikerek fognak kísérni egy tengeri vállalkozásban, ha már a kedvező időjárás is így engedelmeskedik neked.¹²²

13. Szerencsés vagy hát, Róma, ily jeles vezetők alatt (hiszen helyes, hogy mondandónknak ezt a kegyes feladatát ott fejezzük be, ahonnan elkezdtük),¹²³ szerencsés, ahogy mondom, sőt, most sokkal szerencsésebb vagy, mint Romulusod és Remusod alatt. (2) Mert ők, noha fivérek és ikrek voltak, mégis vetélkedtek, hogy kettejük közül melyikük adja neked a saját nevét, és más dombot, madárjóslatot választottak. De ezek a megmentőid (birodalmad most annyival nagyobb, amennyivel szélesebb az új város a régi *pomerium*-nál, amit csak emberek laknak) irigység nélkül vetélkednek érted. Ezek a diadalmenetet tartók, amikor először térnek vissza hozzád, egy harci szekéren kívánnak haladni, hogy együtt menjenek fel a Capitoliumra, és hogy együtt lakjanak a Palatinu-

¹¹⁵ Rodgers szerint „Mamertinus” itt a császárokat Iuppiter és Hercules akarátának földi közvetítőiként ábrázolja, és ahogy a két isten kiemelkedik a többi isten közül, úgy emelkedik ki Diocletianus és Maximianus is az emberek közül (RODGERS 76.). De itt úgy tűnik, a két császár nem egyenrangú: Diocletianus hozza a döntéseket, és Maximianus végrehajtja a parancsait.

¹¹⁶ Az Északi-tengerig.

¹¹⁷ Vagyis 289 telére Maximianus hadvezérei eljutottak a Rajna torkolatáig, és legyőzték Carausius frank szövetségeseit.

¹¹⁸ Mausaeus Carausius ellencsászár Britanniában (286–293), akit a szerző a bagaudákhoz hasonlóan szintén nem nevez a nevének, mert *damnatio memoriae*-vel akarja sújtani. Maximianus a bagauda-felkelés leverésében kimagasló érdemeket szerző, menapiusi származású Carausiust bízta meg 285-ben a gall és britanniai partokat pusztító frank és szász kalózok legyőzésével. 286-ban azonban kétes hírek jutottak el a császárhoz. Carausius állítólag csak akkor támada meg a kalózokat, amikor már végeztek a fosztogatással és hazatérőben voltak, és a tőlük visszaszerzett javakat megtartotta magának. A vádak gyanút ébresztettek Maximianusban, ezért elrendelte flottaparancsnokának kivégzését. Carausius azonban gyorsan lépett: 286-ban átkelt Britanniába, és felhalmozott vagyona révén a flotta mellett elnyerte a britanniai legiók, a kereskedők és a földbirtokok támogatását is, amelyet a történeti beszámolókon túl az *Adventus Augusti* és az *Expectate Veni* érméi is bizonyítanak. A numizmatikai leletek alapján hatalmát nem csak Britanniára, hanem a gall partvidékre, a mai Boulogne és Rouen környékére is sikerült kiterjesztenie. Ráadásul szövetségeket kötött frank törzsekkel is, hogy így biztosítsa be a jelenlétét Észak-Galliában. Maximianus egészen 289-ig nem tudott katonai expedíciót indítani ellene, mert erőit lekötötték a rajnai *limest* áttörő germán törzsek. Így Carausius stabilizálta hatalmát, és Aurelius Victor szerint hat, Eutropius szerint hét évig uralkodott Britanniában (Aur. V. *Caes.* XXXIX, 20–22, 39–40; Eut. *Brev.* IX, 21–22; HAVAS – HEGYI – SZABÓ 588.; LYNE 147–149.; SOUTHERN 138–141.; WILLIAMS 46–48., 55–56.).

¹¹⁹ A mai Doveri-szoros, amely a Csatorna legszűkebb pontja.

¹²⁰ Rajna.

¹²¹ Római evezősoros hadihajók a császárkorban.

¹²² A szerző ebben a részben számol be Maximianus nagyszabású flottaépítéséről 289 telén és tavaszán, amelyet a Rajna menti településeken folytattak a mesteremberei. Ez arra utalhat, hogy csak a Rajna torkolatánál sikerült Maximianusnak helyreállítani a befolyását, és a gall kikötők a Doveri-szorostól nyugatra továbbra is Carausius kezében voltak. „Mamertinus” mindenesetre a felkészülést segítő időjárási és természeti körülmények alapján reméli, hogy a tengeri expedíció sikeres lesz Carausius ellen. A vállalkozás kimeneteléről a szerző azért nem beszél, mert még nem indult meg a hadjárat. Erre utal a jövő idő használata („*prosperi te successus in re maritima securituti sint*”). Maximianus kudarcral záruló hadjáratára más források utalnak. A corpus következő darabja, a 291-es panegyricus vélhetően azért nem ejt szót a tengeri hadjáratról, mert nem a császár győzött (NIXON – RODGERS 79., 107–108.). A 297-es dicsőítő beszéd Constantius tiszteletére viszont megemlíti Maximianus vereségét, amelyért már a rossz időjárás a felelős (Pan. VIII, 12, 2). Lyne szerint Carausius győzelmét a 289/290 körül veretett *Mars Victor* feliratú érméi bizonyítják (LYNE 162.). A sikertelen tengeri vállalkozás után ráadásul Maximianus és Diocletianus békére kényszerülhettek a britanniai ellencsászárral, és a *Carausius et fratres sui* („Carausius és az ő fivérei”) feliratú érmék alapján átmenetileg el is ismerhették velük egyenrangú uralkodónak.

¹²³ Vagyis Róma születésnapjának ünneplésénél, amely összekötöttet Maximianus dicsőítésével.

son.¹²⁴ (3) Kérlek, élj császáraid mindkét melléknevével, mivel nem kényszerülsz választani: most egyszerre nevezhetnek téged Herculiusnak és Ioviusnak.¹²⁵ (4) Ó, Császár, mennyivel fenségesebb lenne az a város, mennyivel jobban tisztelné saját születésnapját, ha megpillantana titeket a senatusotokkal körülvéve a capitoliumi Iuppiter híres fellegvárában! Most a város kétségkívül jelenvalónak képzel benneteket, mikor meglátogatja isteneitek templomát, és az ösöktől vett szokás szerint, újra meg újra segítségül hívja magának Iuppiter Statort és Hercules Victort.¹²⁶ (5) Mert régen ezt az istent¹²⁷ ezzel a melléknévvel¹²⁸ egy férfi ruházta fel, aki teherhajóval győzte le a kalózokat, és álmában magától Herculestől hallotta, hogy az ő segítségével érte el a győzelmet.¹²⁹ Úgyhogy, legszentebb Császár, már sok évszázada istenséged feladatai között szerepel a kalózok legyőzése.¹³⁰

14. De bizonyára hamarosan felvirrad majd az a nap, amikor Róma győztesként fog látni titeket és kezed alatt serénykedő fiad, a legnemesebb tudományokhoz a tehetség minden javával bíró gyermeked, akit vár egy szerencsés tanító, akinek semmi fáradságába nem kerül majd dicsőségvágyra sarkallni ezt az isteni és halhatatlan sarjadedot.¹³¹ (2) E tanítónak ehhez nem lesz szüksége Camillusokat, Maximusokat, Curiusokat és Catókat javasolni utánzásra; sőt, inkább mondja el tanítványának tetteiteket, és mindig, újra meg újra mutasson be titeket, mint a császári tulajdonságok élő és legkiválóbb példaképeit. (3) Ám egyelőre, Népek Úrmője¹³² – mivel az államérdek gall tartományaiiban köti le ezt a nagyon várt prin-cepset¹³³ –, téged kérünk, ha lehetséges, ne irigykedj e városra,¹³⁴ akire most ő¹³⁵ átviszi fenségéd képmását, mikor benne ünnepli meg születésnapodat, a neked járó nagyszerű szokásnak megfelelően. (4) És téged, Császár, arra kérünk, hogy miután ismét helyreállítottátok az egész világ biztonságát, és birodalmatok anyja¹³⁶ befogadott titeket, néhanapján azért kegyes kezetekkel bontakozzatok ki igen szoros öleléséből; és leginkább te¹³⁷ ékesítsd gyakran fényeddel ezeket a provinciáidat¹³⁸ (mert hiszem, hogy a Kelet ugyanezt kívánja Diocletianustól), mert bár a leghatártalanabb békében virulnak, azért tedd őket isteni eljöveteleddel még boldogabbá.¹³⁹ (5) Látod, Császár, mily nagy hatása van miránk égi jótéteményeiteknek: még élvezzük a jelenlétedet, de már a visszajöveteled után sóvárgunk.

¹²⁴ A római diadalmenet hagyományos útját fogják bejárni a császári fivérek is, ha egyszer visszatérnek Rómába.

¹²⁵ Diocletianus a *Iovius* (Iuppiter-féle, iuppiteri), Maximianus a *Herculius* (Hercules-féle, herculesi) nevet vette fel. Ezeknek jelentéseiben egyrészt jól látszik, hogy a császárok nem tekintették magukat azonosnak a két istennel, csupán ügyes propagandával akarták kifejezni hatalmuk legitimitását: ők az isteni megbízottak, kiválasztottak, akiknek hatalma magától Iuppitertől és Herculestől ered, nem a római hadseregtől. A névválasztás mögött tehát ott húzódik az a szándék, hogy Carusnak és fiainak a helyét elfoglaló új császárok hatalma elsődlegesen az istenek akaratóból törvényes, nem a katonák választásából (HAVAS – HEGYI – SZABÓ 591.; WILLIAMS 58.). Másrészt a két istennel való párhuzam kiváló eszköz a két császár felhőtlen fivéri viszonyának és egyetértésének a kifejezésére. Diocletianus az idősebb fivér, aki Iuppitertől kapott bölcsessége révén kiváló szervező és politikus, ráadásul első a hatalomban és az emberek között. Maximianus az ifjabb testvér, akinek akarata egybefonódik a Iovius akaratóval és bátorságával, és hadvezéri képességeivel segíti őt az uralkodásban és a birodalom védelmezésében. Mattingly azonban úgy véli, hogy a Iuppiter–Hercules kultusz felkarolásával Diocletianus kísérletet tett a hagyományos római vallás restaurációjára. A két isten tiszteletét csak azért kapcsolta össze a császárkultusszal, hogy megfelelő isteni ellenpárt alkosson a keresztény Atyával és Fiúval szemben. Mattingly tehát a Iuppiter és Hercules viszonyban nem fivéri, hanem apa–fiú kapcsolatot lát, amellyel szerinte Diocletianus békés módon akarta felszámolni a kereszténységet. Ez a kísérlete azonban megbukott, ezért indult meg a 300-as években a keresztényüldözés (MATTINGLY 132–133.). Véleményem szerint jelen panegyricus nem támasztja alá Mattingly hipotézisét, mert a szerző nem ejt szót keresztényekről, csak a császárok harmonikus fivéri kapcsolatát hangsúlyozza, amelynek a birodalom is a jólétét köszönheti.

¹²⁶ A császárkultusz összekapcsolása Iuppiter és Hercules kultuszával. Diocletianus és Maximianus tehát isteni személyek, akik kiválasztottságuk és sikereik folytán a halandók felett állnak. Ezért úgy tisztelik őket Rómában, mint a hatalmas Iuppitert és Herculest.

¹²⁷ Hercules.

¹²⁸ Victor, azaz Győztes, Győzedelmes.

¹²⁹ Az a bizonyos férfi Octavius Herrenus, akinek történetét Macrobius is elmeséli (Macr. Sat. III, 6, 11).

¹³⁰ „Mamertinus” újabb reményteli vágya Carausius legyőzésére.

¹³¹ A szerző itt Maximianus vér szerinti fiára, a még kiskorú Maxentiusra utal, aki a beszéd előadásakor szintén jelen lehetett a ceremónián. Nixon és Rodgers szerint azzal, hogy „Mamertinus” feltételezi Maxentius hatalomra kerülését, arra következtethetünk, hogy Diocletianusnak 285 és 289 között még semmilyen elképzelése sem volt a tetrarchia rendszeréről (NIXON – RODGERS 75.). Az biztos, hogy 293-ban Constantius és Galerius kinevezésével megszületik a tetrarchia, és Maxentius nem kapott semmilyen szerepet. Így elképzelhető, hogy Diocletianus ettől kezdve ki akarta zárni rendszeréből a vér szerinti öröklést, tehát a birodalom új típusú kormányzásának alapelvei 289 és 293 között alakulhattak ki. Úgy vélem, a „tanító” említésekor „Mamertinus” magára gondol, és burkoltn felajánlja szolgálatait, hogy a császári udvarba kerülve Maxentius taníthassa. Talán a 291-es beszédében az a nem várt, megtisztelő hivatal (Pan. XI, 1, 2) épp a tanítói tisztség volt.

¹³² Róma.

¹³³ Maximianust, akihez a dicsőítés szól.

¹³⁴ Augusta Treverorum (a mai Trier).

¹³⁵ Maximianus.

¹³⁶ Róma.

¹³⁷ Maximianus.

¹³⁸ A nyugati provinciákat (Gallia, Germania).

¹³⁹ Róma meglátogatása után Maximianus mihamarabb térjen vissza Trierbe.

Panegyricus Constantius Caesarhoz a britanniai hadjárat győzelmes befejezése alkalmából (VIII.)¹

A panegyricusok gyűjteményében az egyik korábbi darab a nyolcadik számú, az egyetlen olyan beszéd, amit Constantius Chlorusnak, a Galliához, Hispaniához és Britanniához tartozó provinciák felett uralkodó Caesarnak² címeztek. Bár elhangzása egy konkrét eseményhez, Constantius győzelmes britanniai hadjáratához köthető, ennek ellenére keletkezésének körülményeivel kapcsolatban meglehetősen sok az ismeretlen tényező. Ilyen például maga az időpont, amit hagyományosan a császár uralkodóvá emelésének *quinquennaliájához*, 297-hez kötnek, bár erre egyértelmű utalás nincs a szövegben; és figyelembe véve, hogy a szóban forgó hadjárat ideje bizonytalan (296 és 297 között ingadozik), a panegyricus is lehet egy évvel későbbi.³ A helyszíne viszont megkérdőjelezhetetlen bizonyossággal az uralkodói székhely, Augusta Treverorum volt, vagyis a mai Trier.

A szónokot szintén nem tudjuk azonosítani, személye biztosan nem egyezik meg a korábban feltételezett Eumeniusszal. Annyi azonban megállapítható, hogy a panegyristák hagyományos életpályáját futotta be: az augustodonumi (ma Autun) szónoki iskolában tanult és tanított, onnan udvari szolgálatba lépett (melynek keretében részt vett Maximianus császár egyik hadjáratában, illetve jelen volt Constantius 393-as császárrá avatásánál), a szónoklat elhangzásának időpontjában azonban már egy ideje visszavonult. Constantiust személyes jötevéjeként is említi, így közelebbi kapcsolatban állhatott vele, de kora miatt emlékszik a korábbi császárokra.⁴ Tehát kétségkívül a város egyik legműveltebb, legtapasztaltabb rétora volt, akit részben tehetsége, részben pedig személyes kapcsolata miatt választották ki a feladatra, hogy köszöntse a diadalmas Constantiust.

Maga a hadjárat, ami a panegyricus alkalmát jelentette – és amiről a mű legnagyobb részében szó van – a nyugati birodalomfél konszolidálásának egyik utolsó lépése volt: Britannia és Gesoriacum (a mai Boulogne) végleges visszafoglalása. Britanniában, a Római Birodalom e periférikus területén a válságos harmadik században egyébként is szinte végig ingatag volt a központi hatalom befolyása, így nem meglepő, hogy az utolsó tartományok közé tartozott, amelyre a tetrarchiának sikerült kiterjesztenie a hatalmát. 260–273 között például az önálló államként működő *imperium Galliarum* részét képezte a sziget, Probus (276–282) alatt pedig újfent fellázadt a helytartó.⁵ 286/7-ben alakult ki az a helyzet, amivel Constantius szembesült: a frank és szász kalózok ellen az észak-galliai és britanniai partokat védelmező flotta parancsnoka, Marcus Aurelius Mausaeus Carausius fellázadt a nyugati tartományokat igazgató Maximianus ellen, és az alája rendelt sereget felhasználva elszakította a tartományt és a kontinensen lévő bázisát jelentő Gesoria-cumot a birodalomtól.⁶

A lázadás komoly problémát jelentett a társcsászárok számára, nemcsak az általa mozgósított erők, hanem maga a vezér személye miatt is, aki kétségkívül tehetséges hadvezér és tekintélyes vezető volt, hiszen a katonái mellett a provincia lakosainak szemében is népszerűnek bizonyult, ráadásul származása révén az észak-galliai tengerpart határ menti törzseinek támogatására is számíthatott. Maximianus 289-ben próbálkozott először a legyőzésével, ám teljes kudarcot vallott, utána pedig sokáig egyéb területeken volt lekötve az uralkodók ereje, így Carausius viszonylagos nyugalomban kormányozhatta a tartományt, ám hiába próbált békét kötni és hivatalos elismerést szerezni a társcsászároktól, visszautasításba ütközött.⁷

A 293 óta tetrarchiává bővült uralkodóház végül 297-ben szánta rá magát az újabb támadásra, és a Gallia élére került Constantius Chlorus indult el, hogy felszámolja a lázadást. A panegyricus inntól kezdve követi az eseményeket, a Carausius szárazföldi bázisát jelentő Gesoriacum (a mai Boulogne) elfoglalásától egészen a császári sereg végső győzelméig. A hadjárat egyébként viszonylag gyors sikert ért el: miután a város elszigetelésére zárógátat építtetett a kikötő köré, Constantius eredményesen ostromolta meg Gesoriacumot, majd biztosította a hátát az említett határ menti törzsekkel szemben is. Az igazán komoly gondot az jelentette, hogy nem volt flottája, így kénytelen volt megvárni, míg sikerül kellő nagyságú hajóhadat építtetnie, hogy elindulhasson a sziget ellen. A készülődő invázió fenyegetése miatt Britanniában is feszültté vált a helyzet, a tartomány pénzügyeinek igazgatója (*rationalis summae rei*), Allectus meggyilkolta Carausiust és a helyébe lépett. Hogy ez a váltás mennyiben volt oka a védelem későbbi eredménytelenségének, azt pontosan nem lehet megállapítani, de annyi bizonyos, hogy a frissen épült császári hajók akadálytalanul kelhettek át a csatornán, a *praefectus praetorio*,

¹ Fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Szabó Ádám Ágoston.

² 293–305 között alcászár (Caesar), 305–306-ban főcsászár (Augustus) volt, de az uralma alatt álló területek végig az említett provinciák maradtak.

³ NIXON – RODGERS 105–106.

⁴ A panegyrista saját személyére tett megjegyzéseit lásd az 1–2, ill. 21. caputokban.

⁵ Britannia korabeli történetére vonatkozóan lásd pl. HUGHES 118–140.; SALWAY 55–156.

⁶ A Carausius-féle lázadásra vonatkozóan lásd pl. SHIEL, CASEY (1977, 1994) és H. P. G. WILLIAMS munkáit, illetve DAM 32–33.; SOUTHERN 398–399.; REES 81–83.; GRANT 192–193. Ókori forrásokként Aurelius Victor (*De Caesaribus* 39) és Eutropius (*Breviarium historiae Romanae* IX, 21–22) említhetők.

⁷ Ezt a következtetést elsősorban az általa veretett érmékre alapozzák. A carausiusi pénzleteknek a lázadás viszonylag rövid időtartama ellenére gazdag irodalma alakult ki (lásd az irodalomjegyzéket).

Asclepiodotus főserégtől elsodródott egységei pedig, partra szállván, egyetlen csatában végeztek a Londinium védelmére siető Allectusszal, azelőtt befejezve a háborút, hogy magának Constantiusnak alkalmá lett volna beavatkozni. A provincia így újra csatlakozott a birodalomhoz, a győztes uralkodó pedig visszatért a székvárosába, diadalmenetben adva hírül sikeres háborúját.

A beszéd tehát elsősorban ezen eseményekről számol be, és a műfaji jellemzőket figyelembe véve viszonylag pontos forrásnak bizonyul. Sorra leírja a hadjárat egyes lépéseit, külön kitérve az olyan részletekre, mint például a zárógát megépítése Gesoriacumban (6–7), vagy a mocsaras vidéken folytatott háború nehézségei (8). Mindez talán annak köszönhető, hogy a szerző személyesen is részt vett néhány korábbi hadjáratban, mikor udvari szolgálatban állva a császárok kíséretéhez tartozott. A panegyricusok hagyományosnak mondható megoldásait természetesen alkalmaznia kellett; így például a nevük említése nélkül, kizárólag becsmérlő kifejezésekkel emlegeti az ellenség vezéreit,⁸ miközben eltúlozza az általuk jelentett fenyegetést (18); a tényleges győzelmet kivívó Asclepiodotust pedig szintén mellőzi, kizárólag Constantius császárra avatásáról (2–3), felsorolja az uralkodók korábbi háborúit (3–5), illetve a galliai tartományok állapotáról is említést tesz, amennyiben méltatja a telepítési politikát, melynek során a legyőzött barbárokat a harcokban elnéptelenedett és parlagon heverő földekre költöztették (9, 21). A saját városát, Augustodunumot illetően pedig annak a háborús károk utáni újjáépítését hozza szóba (21).

Stílusát tekintve a darab szintén a panegyricusok klasszikus hagyományait követi, amennyiben a cicerói elvek szerinti alapokon és a pliniusi mintát követve épül fel, de messzemenően kiütököznek rajta az ezüstkori jellegzetességek is, úgy a szókincs, mint a mondat szerkesztés szintjén. Gazdagon díszített körmondatokban, túlzó jelzők bőséges használatával fejt ki a mondanivalóját, alkalmazva az olyan, bevettnek számító fordulatokat, mint például a saját alkalmatlanságának hangoztatása (1), vagy a császár fő erényeinek kidomborítása (19), személyének az istenekkel való párhuzamba állítása (4).

A *Panegyrici Latini* VIII. számú darabja tehát valóban a műfaj tipikus képviselőjének tekinthető, hiszen mind tartalmában, mind stílusában követi a hagyományos mintákat. A műfaj kutatóin kívül azonban méltán tarthat számat a történettudomány érdeklődésére is, hiszen a britanniai hadjárat leírásával és az uralkodók többi intézkedésére tett utalásokkal egyfajta látképet ad Constantius addigi uralkodásáról, s a megfelelő módon kezelve az általa szolgáltatott információk alkalmasak mind a nevezett hadjárat, mind pedig a többi, elsősorban Galliát illető rendelkezéssel (telepítések, építkezések, egyéb hadműveletek) kapcsolatos ismereteink bővítésére és árnyalására.

A panegyricus szerkezeti felépítése

I. *Exordium* (VIII, 1–2)

- 1,1–5 – A szónok személye, a feladat nagysága
- 1,6–2,1 – A császárok korábbi győzelmes hadjáratai

II. *Propositio* (VIII, 2–19)

- 2,2–3,1 – Constantius császárrá avatása: a tavasz és a császárok által újjászülető birodalom képének összekapcsolása
- 3,2–4,4 – A tetrarchia rendszerének dicsőítése, annak szükséges mivolta és az isteni világrendnek való megfelelése
- 5,1–3 – Hadjáratok a tetrarchia megalakulása után
- 5,4–7,3 – Gesoriacum bevétele, a kikötőt elzáró gát megépítésének méltatása
- 7,4–9,4 – A határmenti vidéken élő barbárok legyőzése és a hadifoglyok letelepítése
- 9,5–12,2 – A britanniai helyzet háttere: a tartomány jellemzői, meghódítása a rómaiak által, majd elpártolása a korábbi polgárháborúban és Carausius alatt; Cara-usiust megölik és Allectus lép a helyére
- 13 – A britanniai hadjárat előkészítése: Maximianus a Rajnához vonul, Constantius flottát épít
- 14,1–3 – Constantius összehasonlítása a hadjáratokat csak távolból irányító korábbi császárokkal
- 14,4–15,6 – Sikeres átkelés Britanniába, a lázadók visszavonulása
- 16,1–17,4 – A lázadók legyőzése: Allectus halála, az ellenség lemészárlása, Londinium elfoglalása
- 18 – A Britannia visszafoglalása révén elhárított veszélyek és fenyegetések leírása
- 19 – Constantius diadalmas bevonulása a provinciába

III. *Peroratio* (VIII, 20–21)

- 20 – A győzelem eredményei: a visszaállított birodalom egysége és ereje
- 21 – Az elnéptelenedett vidékek betelepítése, Autun városának újjáépítése

⁸ 9.: vagus, praedator (a barbár szövetségesekre vonatkozóan); 12.: (archi)pirata, flagitii auctor (Carausius).

Bibliográfia

- Askew, G.: *The Coinage of Roman Britain*. London, 1980.
- Bedoyere, G. de la: Carausius and the Marks RSR and I.N.P.C.D.A. *The Numismatic Chronicle* 158 (1998) 79–88.
- Burnett, A. – Casey, J.: A Carausian Hoard from Croydon, Surrey, and a Note on Carausius' Continental Possessions. *British Numismatic Journal* 54 (1984) 10–21.
- Carson, R. A. G.: The Mints and Coinage of Carausius and Allectus. *Journal of the British Archaeological Association* 22 (1959) 33–40.
- Casey, P. J.: *Tradition and Innovation in the Coinage of Carausius and Allectus*. In: Munby, J. & Henig, M. (szerk.): *Roman Life and Art in Britain*. Oxford, 1977. 217–231.
- Casey, P. J.: Carausius and Allectus – Rulers in Gaul. *Britannia* 8 (1977) 283–301.
- Casey, P. J.: *Carausius and Allectus – The British Usurpers*. New Haven, 1994.
- Dam, R. v.: *Leadership and Community in Late Antique Gaul*. Oxford, 1985.
- Fodor K.: Nagy Konstantin alakja a *Panegyrici Latini* tükrében (szakdolgozat, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar). 2005.
- Grant, M.: *Róma császárai*. Budapest, 1996.
- Hughes, D.: *The British Chronicles I*. Westminster, 2007.
- King, C. E.: The Unmarked Coins of Carausius. *British Numismatic Journal* 54 (1984) 1–9.
- Lucretius, T. C.: *A természetről* (ford. Tóth Béla). Budapest, 1997.
- Lyne, M.; Two New Coin types for Carausius and Allectus and their Implications. *The Numismatic Chronicle* 160 (2000) 290–292.
- Nixon, C. E. V. – Rodgers, B. S.: *In Praise of Later Roman Emperors: The Panegyrici Latini*. Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1994.
- Rees, R.: *Diocletian and the Tetrarchy*. Edinburgh, 2004.
- Salway, P.: *A History of Roman Britain*. Oxford – New York 1993.
- Shiel, N.: *The Episode of Carausius and Allectus*. Oxford, 1977.
- Southern, P.: The Army in Late Roman Britain. In: Todd, M. (szerk.): *A Companion to Roman Britain*. Oxford, 2004, 393–408.
- Webb, P.: *The Reign and Coinage of Carausius*. London, 1908.
- Williams, H. P. G.: *Carausius: a Consideration of the Historical, Archaeological and Numismatic Aspects of his Reign*. Oxford, 2004.
- Williams, J. H. C.: Septimius Severus and Sol, Carausius and Oceanus: Two New Roman Acquisitions at the British Museum. *The Numismatic Chronicle* 159 (1999) 307–313.

Panegyricus Constantiushoz

1. Ó, legyőzhetetlen Caesar! Hogyha most, a hosszú hallgatás után csak az izgatottságon kellene felülkerekednem, amiért csekély szónoki képességeimet újra próbára teszem, méltán ismerhetném be, hogy sokkal jobban zavarba jöttem, mint amit akár az életkorom, akár a tudásomról kialakult – bár csekély – jó vélemény indokolna; különösen, hogy Felseged színe előtt kell isteni erényeid csodálatosságát méltatnom. (2) Hiszen már akkor megtapasztaltam, hogy ehhez a szónoki műfajhoz mennyi gond, mennyi fáradság és milyen aggodalmas tisztelet szükségeltetik, amikor az ifjúság nevelésének napi gyakorlatával foglalkoztam, (3) bár akkor még apádnak és nagybátyádnak¹ az állam feltámasztásában tanúsított első érdemeit, ha megfelelni nem is tudtam nekik a szavaimmal, legalább felsorolva számba vehettem volna. (4) Mivel azonban egyrészt a régi munkámtól egy másféle, bizalmasabb jellegű beszédet igénylő feladat² szólított el a palotások falai közé, illetve a kegyelmetek jóvoltából elnyert a nyugalomnak köszönhetően engedtem a vidéki élet iránti vonzalmamnak, miközben ti egy alkalmat sem mulasztottatok el, hogy megbosszuljátok és növeljétek az államot; továbbá mert oly sok győzelmet vívtatok ki a bátorságotokkal, oly sok barbár népet mérszároltatok le mindenfelé, oly sok földművest telepítettetek le a római földekre,³ oly sok helyen terjesztettétek ki a határokat, oly sok tartományt foglaltatok vissza, hogy csak ámulok és bámulok (5) – ezért a tétlenségemből fakadó renyhéségen kívül az események hatalmas tömege is elrémiszt. Legfeljebb abban az egyben bizakodhatom, hogy bár a hosszas tétlenség miatt a legnagyobb mértékben méltatlanná váltam, te, Caesar, mégis méltóvá teszel azzal, hogy a hallgatóm vagy – különösen, hogy már akkor régen is a te isteni hatalmad támogatásának köszönhetően nyertem rá lehetőséget, hogy atyád isteni színe elé járulhassak; s ez volt az első dolog, ami tekintélyt szerzett nekem. (6) Úgyhogy felseged emlékezetében bízva most nyugodtan mellőzhetem mindazt, ami akkor elhangzott, s a beszédemet azoktól az eseményektől kezdhetem, amelyek azóta történtek.

2. Ámbár most ezek közül is kénytelen vagyok sokat kihagyni, elsősorban azokat, amelyeknél – az isteni hatalmatok jóvoltából nekem jutott tisztség kötelmeinél fogva – személyesen jelen voltam:⁴ ama legvadabb nép királyának elfogását (pedig éppen ő készült tört vetni nekünk), vagy Alamannia felperzselését és felprédálását a Rajna hídjától egészen a Duna guntiai⁵ gázlójáig. Ezek a tettek ugyanis nagyobbak, mint hogy egyszerűen csak futólag kerüljenek előadásra, és azt sem szeretném, hogy úgy tűnjön, büszkélkedni akarok a szolgálataimmal; így inkább megelégszem a tudattal, hogy a tanújuk voltam. (2) Képezze hát, legyőzhetetlen Caesar, a mai köszöntő beszéd kezdetét fenségetek isteni születésének napja,⁶ ami még a tavasz kezdeténél is fényesebb volt (mert akkor ragyogott fel),⁷ s amelyen az idő derült volt, és – miként ünneplés közben éreztük – minden, az időszaknak megfelelő számítást felülmúló hévvel süttöt a nyári Nap, fenségebb tisztaságú fényvel tündökölve, mint mikor a keletkező világ születését éltette; (3) hiszen úgy mondják, hogy a dolgok zsenge kezdeténél mérsékelte magát, nehogy túlságos lángolásával ártson – most viszont úgy hiszik, hogy azért küzdött, nehogy a ti fenségeteknél homályosabbnak tűnjön.

3. Ó, milyen szerencsés és boldog volt ez az új születésű tavasz! Már nem annyira a szépséges virágok, a zöldellő vetések és a rügyező ágak, vagy a langy szellők és a kiáradó fény⁸ okán volt örvendetes és tiszteletreméltó, mint inkább a legnagyobb császárok születése miatt! Ó, az évszak, amiről méltán hiszik, hogy egykoron belőle született minden, most pedig láthatjuk, hogy ugyancsak általa lett megerősítve is! Ó, március elseje: miként régen a forduló éveknél,⁹ úgy most az örökkévaló császárok uralkodásának lettél a szerencsés kezdete! (2) Hány évszázadnyi időt szabtok, legyőzhetetlen császárok, magatoknak és az államnak, míg részt vállaltok a birodalmatok védelmezéséből?¹⁰ Hiszen bár minden ellenségét legyőzték és nyugodt lehetett a biztonsága felől, de még erősen kívánta, hogy sokfelé elutazzatok vagy ellátogassatok. (3) Ugyanis miután a pártusokat visszaűzték a

¹ Diocletianus és Maximianus: Constantius utóbbinak a lányát, Theodórárt vette feleségül, így ezáltal a „fiává” vált, és mert a főcsászárok testvérekké fogadták egymást, egyben Diocletianus is Constantius „nagybátyja” lett.

² Tehát a szónok korábban udvari szolgálatot látott el, így tipikus alaknak mondható abban a tekintetben, hogy a galliai rétoriskola falai közül került Trierbe, illetve onnan nyugalomba vonulva vállalkozott a panegyricus megtartására.

³ Vö. cap. 9. és 21.

⁴ Az itt említett események pontos mibenléte és időpontja kérdéses. Annyi biztos, hogy Maximianus germaniai hadjáratairól van benne szó (egyről vagy többről), amelyeken Constantius még nem társcsászárként vett részt. Vö. 10,7; 11,7.

⁵ Ma Günzburg, Németország (Augsburg mellett).

⁶ Vagyis Constantius császárrá avatása (*dies imperii*) 293-ban.

⁷ Ezek szerint az esemény március 1-jén történt.

⁸ Vö. Lucretius: *De rerum natura* I, 10–11.: *Mert mihelyest az idő a derűs kikeletre kinyílik, / és a tavasz serkentő langy szelői vigadnak...* (ford. Tóth Béla).

⁹ A régi római naptár szerint az év március hónappal kezdődött.

¹⁰ A szerző a „császárok” alatt eddig elsősorban Constantiust értette – akihez ténylegesen beszélt –, innentől kezdve viszont a tetrarchia megalapításáról szól, tehát arról az időszakról, amikor a két fő uralkodó (mintegy fiúként és örökösként) maga mellé vette őt és Galerius társcsászárnak.

Tigris mögé,¹¹ Daciát visszaszerezték,¹² Germania és Raetia határait pedig kiterjesztették a Duna forrásáig,¹³ továbbá biztosították Bataviát és megbosszulták Britanniát,¹⁴ a megnövelt és tovább növelendő állam még komolyabb kormányzási feladatokat kívánt, és akik bátorságukkal kiterjesztették a római birodalom területét, jámborságukkal¹⁵ kötelesek voltak örökül hagyni a hatalmat egy fiúra.

4. És bizony az állam hasznán és gondján kívül Iuppiter és Hercules rokoni felsége is megkövetelte a iuppiteri és herculesi császárokban az egész világ és az égi dolgok közötti hasonlóságot; (2) ugyanis az istenségek eme számán alapszanak és ennek örvendenek a legfőbb dolgok: a négy elem, a négy évszak, a kettős óceánnal négyfelé osztott földkerekség, a négyszer megújuló éggel visszatérő *lustrumok*,¹⁶ a Nap négyesfogata és az ég két fényéhez kapcsolódó Vesper és Lucifer.¹⁷ (3) De sem maga a Nap, sem pedig az összes csillag nem tekint olyan szüntelen fénnel az emberi dolgokra, mint ahogy ti tekintetek, hiszen a nappal és az éj közötti bármiféle különbségtétel nélkül ragyogjátok be a földet, és az emberek üdvére nemcsak azzal a szemmel vigyáztok, amely halhatatlan arcotokon tündököl, hanem isteni elmétek figyelmével is; és üdvhozó fényességetekkel nemcsak abból az irányból örvendeztetitek meg a tartományokat, ahonnan a felkelő, a tovahaladó és a lenyugvó Nap, hanem az északi vidékek felől is – úgyhogy, Caesar, csaknem több jótéteményt árasztotok szét a földkerekségre, mint az istenek. (4) Ha mindegyikre időt akarnék fordítani, nem lenne rá elég sem ez az egész nap, sem a következő, sem pedig az azután következők; márpedig ügyelni kell az időre, ha Caesar tétlen marad, míg beszélünk.

5. Csak megszólítom tehát¹⁸ a sarmatai hadjáratokat, amelyek során ez a nép szinte teljesen elpusztult és csak a nevében maradt fenn, hogy szolgáljon.¹⁹ (2) Bocsássanak meg a Nílus menti diadaljelek, amelyek alatt az etiópok és az indiaiak remegtek.²⁰ Legyen elégedett dicsőségének pusztá említésével a carpusok nemréggi megsemmisítése is.²¹ A maurusok elpusztítását is engedjük át a már-már megérkező hírnököknek;²² (3) ha felséged is úgy akarja, ezeket majd más alkalmakkor ünneplem. Halhatatlan istenek! Fogadom, hogy ha jelen lesznek, akik mindezeket véghezvitték, akkor megteszem. (4) Azokat az eseményeket viszont, győzhetetlen Caesar, amelyek a te isteni hatalmad vezetése és irányítása alatt történtek, s amelyek látványát is élvezhetjük, a méltóságos jelenléd kínálta alkalomból haladék nélkül el kell mondanunk – annál is inkább, mert (noha az állam általános javát is szolgálták) nekünk elsősorban azokról a dolgokról kell dicsérőleg megemlékeznünk, amelyek közelebb esnek hozzánk.

6. Így például, Caesar, már az érkezéssel megnyerted a galliai tartományokat; hiszen az a gyorsaság, amellyel az indulásod és az eljöttöd összes hírnökének elébe vágta, azonnal megszerezte neked a Gesoriacum²³ városának falai közé szorult, szerencsétlen tévedésükben megátalkodott kalózok bandáját²⁴ és elvette tőlük a kapuikat mosó óceánt, pedig régóta a tengerre támaszkodtak. (2) Ennek során már kitűnt isteni előrelátásod és a bölcsességedhez méltó sikered, mikor a kikötő egész öblét (amelyet szabályos időközönként megváltoztat a dagály) a bejáratnál lerögzített gerendákkal és belehajított sziklákkal elérhetetlenné tetted a hajók számára,²⁵ csodálatra méltó találékonysággal múlva felül a helyi terepviszonyokat; hiszen úgy tűnt, hogy a tenger hiába árad és apad, mintha csak játszadozott volna velük: a bent rekedteknek éppúgy nem vált hasznára, mintha egyszerűen felhagyott volna a visszatéréssel. (3) Ugyan miféle sánccfalakat csodálhatnánk ezután az új, tengerbe épített fal után? (4) Mi csodálatos lenne abban, ha a falak ereje nem engedne a faltörő kos rohamának, vagy a magassága lenézne az ostromépeket? Hiszen maga az óceán, amely pedig oly nagy lendülettel árad, és oly nagy súllyal nyomul előre (mint mondják, a tulsó földről kiszorítva, vagy az általa kilehelt fúvástól felkavarva, vagy valami egyéb erőtől mozgatva), mégsem tudott soha áttörni a sáncaidon, Caesar, vagy megingatni őket az oly sok napon és éjen át tartó árapálllyal. Miközben mindenfelé, ahol körülfolysa a szárazföldet, oly sok fövenyt mos

¹¹ Diocletianus több alkalommal is győzelmet aratott a Szászánida Perzsia fölött, 290-től felvette a Persicus Maximus címet.

¹² Nem az Aurelianus által kiűrtett tartományról, hanem egy annak szomszédságában lévő, a Dunától délre eső területről van szó.

¹³ Maximianus és Diocletianus 287–288-ban folytatott hadjáratot ezen a területen.

¹⁴ Talán Maximianus 289-es hadjáratára gondol a szónok, bár az nem érte el célját (ezért volt szükség a jelen panegyricusban dicsőített újabb támadásra).

¹⁵ A *pietas* szó révén az istenek és a haza iránti szent kötelességként tünteti föl a panegyrista a két alcsászár örökbefogadását.

¹⁶ Az eredetileg ötéves időszak hossza a késő császárkorra már széles skálán váltakozott, háromtól akár tizenhét évig terjedően.

¹⁷ Esthajnalcsillag és hajnalcsillag (valójában mindkettő a Vénusz).

¹⁸ Itt a tetrarchia megalapítása utáni hadjáratok felsorolása következik.

¹⁹ 289–290-ben és 294-ben is folyt itt háború.

²⁰ Ezen távoli népek említése természetesen csak rétorikai eszköz, nem konkrét eseményre utal; Egyiptomban mindazonáltal a beszéd elhangzásának idején valóban zajlott egy lázadás, L. Domitius Domitianus vezetésével.

²¹ A carpusok elleni harcok az Al-Duna vidékén folytak, pontos időpontot azonban nem lehet megállapítani velük kapcsolatban.

²² Tehát ez a – feltehetőleg Maximianus személyes vezetése alatt zajló – észak-afrikai háború ekkor még nem ért véget.

²³ Ma Boulogne; valószínűleg ez az egy város volt Carausius kezén a kontinensen.

²⁴ A szónok – a panegyristák általános szokása szerint – nem nevezi néven az ellenséget, helyette becsmérő jelzőkkel illeti őket (bár valójában nem kalózokról, hanem fellázadt katonákról van szó).

²⁵ Constantius valójában nem egy teljes gátat építtetett, hanem csak egy, a hajók átjárását lehetetlenné tevő akadályt.

el és oly sok partot rombol szét, ezen az egy helyen gyakorlatilag a fenségetek hatalmánál gyengébbnek, vagy a nektek kijáró tisztelet miatt kíméletesebbnek bizonyult.

7. Úgy hallottam, hogy Xerxész, a perzsák leghatalmasabb királya arany bilincseket vetett a tengerbe, azzal hencegvén, hogy láncra veri Neptunust, amiért a hullámaival fellázadt ellene²⁶ – micsoda ostoba kérdés és szentségtörő hiúság! (2) Ellenben a te isteni bölcsesség, Caesar, eredményes megfontolással élt és nem üzött csúfot az elemekből, hogy ne vívja ki a haragjukat, hanem hogy kiérdemlje az együttműködését. (3) Mert hát mi másként értelmezhetnénk, hogy mihelyt a szükség és a könyörületesességbe vetett hit megszüntette az ostromot, az áradat feltörte azt a zárlatot, amelyre addig ránehezedett, s a fagerendák egész sora, amely mindaddig, míg hasznosnak bizonyult, legyőzhetetlen volt, egyszerre csak összeomlott, mintha jelet kapván befejezte volna őrségét? Így senki sem kételkedhetett benne, hogy a kikötő, amely a kalóz előtt zárva maradt, hogy ne vihessen segítséget az övéinek, számunkra magától megnyílt a győzelemhez. A bátorságodnak és a szerencsédnek ezzel a lendületével, győzhetetlen Caesar, akár rögtön be is fejezhetted volna az egész háborút, ha a dolog szükségessége miatt nem lett volna tanácsos időt szánni hajók építésére.²⁷ (4) Mindezzel azonban semmi késedelmet nem szenvedett azoknak az ellenségeknek a megsemmisítése, akikhez a szárazföldön hozzá lehetett férni.²⁸

8. Pedig az a vidék, Caesar, amelyet a te isteni hadjárataiddal sikerült megvédeni és megtisztítani, s amelyet kanyargó medrével szel át a Scaldis²⁹ és szétnyíló ágaival ölel a Rhenus, tulajdonképpen – hogy egy kicsit játszsza a szóval – nem is nevezhető szárazföldnek. (2) Annyira átítatta ugyanis a víz, annyira nedves, hogy nemcsak ott enged a nyomásnak és nyeli el a lábat, ahol egyértelműen mocsaras, hanem még ott is megremeg, ahol rátafosva próbára teszik, és mozgásával tanúsítja, hogy már messziről megérzi a súlyt. (3) Tehát úgy fest a dolog, hogy az alá kerülő tárgyakra ráömlik, a föléhelyezetteket pedig ingatja, úgyhogy bárki joggal mondhatná, hogy ilyen talajon kell felkészíteni a katonákat tengeri csatára. (4) De sem a csalárd terep, sem pedig az erdők mélye (pedig ilyenből igen sok akadt) nem rejthette el a barbárokat: mindegyikük kénytelen volt megadni magát a te istenséged hatalmának, s a feleségükkel, gyermekeikkel, a hozzátartozóik és a vagyonuk egész tömegével átköltöztek a korábban elhagyatott területekre, hogy szolgálatukkal újra művelté tegyék azokat a földeket, amelyek talán éppen ők pusztítottak el a betöréseikkel.³⁰

9. Előttek, princeps, ki lett volna képes meggyőzni róla, hogy mindaz, amit látnak és látunk, meg fog majd történni, még ha akár egy isten szólt is volna közvetlenül? A városok egész oszlopcsarnokait betöltik a foglyul ejtett barbárok tömegei; a vadsággal eltelt férfiak remegnek a félelemtől, s az öregasszonyok látják fiaik gyávaságát, az asszonyok a férjükét; a csoportosan összebilincselte fiúk és lányok alázatos hangon könyörögnek; és mindenkit szétszórtak a tartományban lakó alattvalóitok szolgálatára, míg el nem viszik őket a nekik szánt pusztaság megművelésére. (2) Herculesre, szeretnék a galliai tartományok közös nevében ujjongani, és – bocsásatok meg érte – maguknak a provinciáknak tulajdonítani a diadalt. (3) Tehát, most nekem szánt-vet a chamavus és a fríz, s ezek a kóborlók, ezek a rablók a durva föld művelésén fáradoznak, az én vásáraitra járnak az eladó jószágokkal, és a földművelő barbár csökkenti a gabona árát. (4) Sőt, ha újoncozáskor hívják, már szalad is, kimerülésig szolgál, engedelmeskedik a fegyelmezésnek és még hálás is, hogy katonai szolgálatot végezhet. (5) Mit tegyek, Caesar? Bocsáss meg, ha lassú vagyok, és bocsáss meg, ha túl gyors. Mert mellőzöm erényeid számtalan csodálatos cselekedetét, melyeket a Britanniába való átkelés előkészítése alatt hajtottál végre, hiszen vágyakozva sietek ama egyedülálló győzelem felé, amellyel végül az egész birodalmat megvédelmezted. (6) Ennek a nagyságát viszont, győzhetetlen Caesar, olyan alaposan kifejttem, hogy előbb elmondom, milyen szükségszerű és nehéz volt az a háború, és csak utána, hogy kinek a vezérsége alatt lett befejezve.

10. Kevésbé méltatlan, bár így is elég keserves volt ezeknek a tartományoknak a római fénytől való elszakadása Gallienus³¹ ideje alatt.³² (2) Akkor ugyanis – akár a dolgok feletti gondatlanság, akár a végzet kedvezőtlen fordulata miatt – a birodalom csaknem minden tagjában megcsonkult. Akkor vált mértéktelenül kevélyé a parthus,³³ akkor merészelte egyenlővé tenni magát velünk a palmyriai;³⁴ egész Egyiptom és a szíriai tartományok³⁵ is fellázadtak; elveszett Raetia, Noricumot és a pannoni tartományokat feldúlták.³⁶ (3) Maga Itália pe-

²⁶ Vö. Hérodotosz VII, 34–35.

²⁷ Constantiusnak egyáltalán nem volt flottája, így valóban sok időt és energiát igényelt egy megfelelő méretű hajóhad építése.

²⁸ A közelben élő bataviai népek valószínűleg a – közülük származó – Carausius szövetségesei voltak.

²⁹ Ma Scheldt.

³⁰ A határ menti népek támadásai mellett a polgárháborúk és a lázadások is súlyosan lecsökkentették Gallia lakosságának számát a megelőző években, így a foglyok letelepítése valóban fontos lépés volt a tartomány állapotának helyrehozatalában.

³¹ Publius Licinius Egnatius Gallienus (253–268), a katonacsászárok egyike.

³² Britannia 260–273 között a Postumus fősege alatt kialakult *imperium Galliarum*hoz tartozott.

³³ Sápur perzsa uralkodó 259–260-ban aratott jelentős győzelmet a rómaiak felett, elfogva magát Valerianus császárt is.

³⁴ Zenobia palmyriai királynő, a fia nevében uralkodva számos keleti provinciát elszakított Rómától, s csak Aurelianus császárnak (270–275) sikerült levernie a lázadását.

³⁵ Itt Macrianus és Quietus léptek fel ellencsászárként 260-ban, majd a haláluk után L. Mussius Aemilianus, Egyiptom helytartója.

³⁶ A Duna menti tartományokat az alemannok népe támadta szinte folyamatosan a harmadik század folyamán, de nem Raetia, csak a Rajna és a Duna forrásvidékének környékén lévő *agri Decumates* veszett el végleg.

dig, a népek úrnője, számos városának pusztulását siratta.³⁷ Nem volt tehát akkora fájdalom az egyes tagokban, mivel csaknem mindegyik hiányzott. (4) Most viszont az egész földkerekségen nemcsak azokat a területeket szerezték vissza a bátorságokkal, amelyek rómaiak voltak, hanem azokat is levérték, amelyek ellenségesnek számítottak: hisz oly sokszor eltiportátok Alamaniát, oly sokszor szétzúztátok Sarmatiát, a iuthungokat, a kvádokat és a kárpokat oly sokszor megfutamtítottátok; megalázkodva békéért folyamodott a gót, s ajándékokkal kérte minket a perzsa király (most már bevallhatjuk, hogy gyötörte a lelkünket a hatalmas birodalomnak ez az egy gyalázata, amely annál is elviselhetetlenebbnek tűnt a számunkra, mert csupán ez akadályozta a dicsőséget).³⁸

11. És bizony azért, mert Britannia neve egy volt,³⁹ még nem volt kevés a veszteség, amit az államnak jelentett ez a föld, amely oly bőséges természettel rendelkezik, oly gazdag legelőnek örvend, oly sok ércvel szövi át, oly nagy hasznot hajt az adóival, oly sok kikötő övezi, és oly mérhetetlen kiterjedésű. (2) Mikor Caesar, a nevetek szerzője, a rómaiak közül elsőként eljutott oda, azt írta, hogy egy másik földkerekséget fedezett fel: akkora nagyságúra becsülte, hogy úgy tűnt neki, mintha nem azt övezné az óceán, hanem az venné körül az óceánt.⁴⁰ (3) De mert abban az időben Britannia nem rendelkezett semmilyen, tengeri háborúra alkalmas hajóhaddal, a római állam viszont – már tapasztalatra téve szert a pun és az ázsiai, valamint az újonnan lezajlott kalózháborúkban, illetve a Mithridatész elleni, nemrégii küzdelemben is – nem kevésbé volt erős a tengeri, mint a szárazföldi hadviselésben,⁴¹ (4) ráadásul ez a nép akkoriban civilizálatlan volt, s a britek, akik még csak a félmeztelen pikti⁴² és a hiberniai ellenségekhez voltak hozzászokva, hamar meghátráltak a római fegyverek és hadijelvények előtt. Úgyhogy Caesar ezzel a hadjárattal kapcsolatban szinte csak azzal dicsekedhetett, hogy hajózott az óceánon.

12. Azonban az a szökevény kalóz először is elmondhatatlanul szörnyű büntetéssel elpártolásra bírta a flottát, amely korábban a galliai tartományokat vigyázta, valamint a mi módszerünk szerint számos új hajót épített, azután szert tett egy római *legióra*, amelyhez néhány katonai segédalakulatot is hozzácsapott,⁴³ és galliai kereskedőket gyűjtött össze újoncra, a tartományokból remélhető zsákmánnyal pedig jelentős számú barbár csapatot is feltűzelt, továbbá eme gonosztett szerzőinek vezetése alatt mindannyian fel lettek készítve a tengeri hadviselésre. A mi seregeink viszont – noha bátorságuk legyőzhetetlen volt – tapasztalatlanok számítottak a vízen, ezért folyton azt hallottuk, hogy e gyalázatos büntetnek köszönhetően a háború súlyos terhe gyűlt össze, bár bízunk a kedvező végkimenetelben. (2) Hiszen ehhez járult még a bűn hosszas büntetlensége is, amelynek köszönhetően a kétségbeesett emberekben felhorgadt a vakmerőség, úgyhogy a tenger kegyetlensége helyett – amely valami végzetes szükségszerűségből kifolyólag késleltette a győzelmünket – a saját rettenetességükkel hengegtek, és úgy hitték, hogy a háborút nem megfontoltságból halasztottuk el, hanem kétségbeesésünkben feladtuk. Így aztán már annyira megszabadultak a közös büntetéstől való félelemtől, hogy az egyik kísérője meggyilkolta a kalózvezért, s a hatalmat a nagy kockázatért járó jutalomnak tartotta.⁴⁴

13. Tehát ebbe az oly szükséges, oly nehezen hozzáférhető, oly régóta húzódo és alaposan előkészített háborúba te, Caesar, úgy kezdél bele, hogy mihelyt feléje fordítottad fenséged haragos villámát, máris elintéztnek tűnt mindenki számára. (2) Hiszen atyád felségének segítségül hívásával minden más előtt arról gondoskodtál, amire különösen kellett ügyelni, vagyis hogy a barbár népek ne kezdjenek lázadásba, miután istenséged eltávozott oda. (3) Ugyanis te magad, Maximianus úr, örök császár, akartad az út újfajta megrövidítésével meggyorsítani istenséged érkezését, és egyből ott teremtet a Rhenusnál, s azt az egész határt nem lovas vagy gyalogos csapatokkal, hanem a pusztja jelenlétével keltette félelemmel védted meg: Maximianus akármekkora sereggel felért a parton!⁴⁵ (4) Te pedig, győzhetetlen Caesar, miután felszerelted és felfegyverezted a különféle hajóhadakat,⁴⁶ olyan bizonytalanná és tanácstalanná tetted az ellenséget, hogy végül úgy érezte, mintha az óceán nem megerősítené, hanem bezárná.

³⁷ Az alemannok támadásai ugyanis egészen Észak-Itáliáig elértek.

³⁸ Az itt említett népek legyőzése csak részben tulajdonítható a tetrarchia császárainak, részben (például a kvádok és a iuthungok esetén) az elődeik által megvívott háborúkról beszél a panegyrista.

³⁹ Britannia közigazgatásilag nem volt több részre osztva (ellentétben a nagyobb területű provinciákkal, ahogy pl. galliai vagy pannoniai tartományokról beszél a panegyrista).

⁴⁰ Vö. *Commentarii de bello Gallico* V, 13.

⁴¹ Erős túlzás; a tengeri hadviselés sosem játszott olyan fontos szerepet a római hadtörténetben, mint a szárazföldi, és a principátus koráig állandó flottája sem volt az államnak.

⁴² A kelta pikti (*pictus*) nép nevének ez az első előfordulása az írott forrásokban.

⁴³ Valószínűleg egy galliai *legió*ról és ottani segédcsapatokról van szó, melyeket a britanniai alakulatok mellé sikerült szereznie (különbön érthetetlen lenne, miért csak egy *legió*ról beszél a szónok, mikor a szigeten több is állomásozott).

⁴⁴ Hogy alvezére, Allectus mikor gyilkolta meg Carausiust, annak pontos időpontja bizonytalan; elképzelhető, hogy még Gesoriacum elestét megelőzően történt.

⁴⁵ Maximianus Észak-Itáliából indult el az alemannokkal szembeni határvidékre; a szöveg feltehetően arra utal, hogy a szokásos hadi útvonal helyett egy rövidebbet választott. Természetesen serege igenis volt, sőt, nem sokkal a beszéd elhangzása után komoly harcokra került sor a térségben.

⁴⁶ Valójában csak két flottáról van szó: az egyik Constantius vezérlete alatt Gesoriacumból hajózott ki, a másik pedig Asclepiodotus *praefectus praetorio* irányításával a Sequana (Szajna) torkolatából.

14. Ezen a helyen jutott az eszembe, hogy mennyire elkényeztette a jószerencse az állam irányítása és a dicsőségszerzés szempontjából azokat az uralkodókat, akik Rómában időztek ugyan, és mégis nekik jutottak a hadvezérek által legyőzött népek miatti diadalmenetek és győzelmi jelzők. (2) Így például Fronto, a római ékes-szólás nem is második, hanem másik ékessége,⁴⁷ mikor dicsérő beszédet mondott Antoninus császárnak a britaniai háború befejezése okán,⁴⁸ azt mondta, hogy bár a városi palotájában maradván másra ruházta át a hadjárat fővezérségét, mégis – mintha egy hosszú hajó kormányállásában foglalt volna helyet – ő érdemelte ki az egész hajóút, a tengeri hadjárat dicsőségét.⁴⁹ (3) Te azonban, legyőzhetetlen Caesar, mind a hajózásnak, mind pedig a háborúnak nemcsak az uralkodás jogán voltál a parancsnok, hanem állhatatosságod példájával ténylegesen is a buzdítója és hajtóereje.⁵⁰ (4) Hiszen ahogy a gesoriacumi partokról elsőként mentél ki a háborgó óceánra, olthatatlan tüzet gyújtottál annak a hadseregnek lelkében is, amelyet a Sequana folyó sodort ki a tengerre; úgyannyira, hogy bár a vezérek még haboztak, az időjárás és a tenger pedig kedvezőtlen volt, mégis maguktól követelték a kihajózásra való parancsot. Semmibe vették azokat a fenyegető jeleket, amelyeket láttak, és egy erős napon kibontották a vitorlákat, és mert nem kaptak közvetlen szelet, a rézsútosat fogták be. (5) Ki ne merné rábízni magát a tengerre, még ha az éppen háborog is, ha egyszer te magad kihajóztál? Mint mondják, ahogy megérkezett az indulásod híre, mindenki egy hanggal és nekibuzdulással mondta: „Mire várunk még? Miért késlekedünk? Ő már útnak indult, már halad, talán már meg is érkezett. Vállaljunk hát bármit és menjünk, akármilyenek is a hullámok. Mi az, amitől félhetnénk? Caesart követjük!”

15. S nem is csalatkoztatok a szerencsébe vetett hitetekben; hiszen – ahogy az ő saját beszámolójukból megtudtuk – ekkorra olyan sűrű köd alakult ki a tengeren, hogy az ellenséges hajóhadat, amely Vecta szigeténél⁵¹ helyezkedett el, hogy kikémléljen minket és csapdát állítson, teljesen észrevétlenül kerültük ki.⁵² Így még csak nem is késleltette a támadást, bár ellenállni úgysem tudott volna neki. (2) Azt pedig mi más érthette volna el, mint a ti istenségeitek utasítása, hogy ez a vezetések alatt álló, győzhetetlen hadsereg az összes saját hajójára tüzet vetett, mihelyt elérte Britannia partjait?⁵³ (3) Vagy milyen más megfontolás eredményezhette, hogy semmiféle menedéket nem hagytak a menekülésre, és sem a háború kétes kimenetelétől nem féltek, sem pedig – mint mondják – Marsot nem tartották közönsnek,⁵⁴ hacsak nem az, hogy elég volt rátok nézni, és máris nyilvánvalóvá vált, hogy nem lehet kételkedni a győzelemben? (4) Akkor nem a saját erejüket, nem emberi képességeiket, hanem a ti istenségeitek járt a fejükben. Hogy egy csata vállalásánál biztosra ígérjük magunknak a hadiszerencsét, az nem a katonák bizakodását, hanem a császárok szerencsését mutatja. (5) Maga a gyalázatos lázadás zászlóvivője miért vonult vissza a partról, amit a kezében tartott? Miért hagyta el a flottáját és a kikötőt? Csakis azért, győzhetetlen Caesar, mert megpillantotta fenyegető vitorláidat, és félt, hogy nemsokára megérkezel. (6) Inkább a vezéreiddel akart próbát tenni, mint hogy kitegye magát fenséged jelenlévő villámának. Elvesztette az eszét és nem tudta, merre is fusson, hiszen mindenütt ott van istenségeitek ereje, ahol az arcokat és a szobraitokat tisztelik.⁵⁵

16. Miközben azonban előled menekült, a tied kezébe esett; te győzted le, és a te seregeid semmisítették meg.⁵⁶ (2) Úgy el volt telve félelemmel (mert csak téged kerest a háta mögött, s rettegésében eszét vesztve sietett a halálba), hogy nem is bontotta ki a hadsoraikat és nem állította hadrendbe az összes alakulatot, ami vele volt, hanem csak az összeesküvés régi szerzőivel és a zsoldos barbárok csapataival rohant előre, elfeledkezve a felszerelt hatalmas seregeiről.⁵⁷ (3) Még azt is megadta a szerencséték, Caesar, az államnak, hogy miközben a római hatalom győzött, szinte egy római sem esett el; hiszen, mint hallom, az összes mezőt és dombot csak hitvány ellenségeink kiterített tetemei borították.⁵⁸ (4) Ezeket a barbár, vagy az egykori barbárságot ruhaviseletük-

⁴⁷ Marcus Aurelius tanítója, akiről a filozófus császár is méltató szavakkal emlékezett meg; sajnos azonban a szónoki művei közül egy sem maradt fenn. Egyébként az „első ékesség” valószínűleg Cicerót jelenti, akit mindig a római történelem legnagyobb szónokának tartottak.

⁴⁸ Antoninus Pius császár (138–161) uralkodása alatt a Római Birodalom elfoglalta a mai Dél-Skócia területét is.

⁴⁹ A hadjáratot Q. Lollius Urbicus helytartó vezette, maga a császár uralkodása alatt egyszer sem hagyta el Itáliát.

⁵⁰ A szónok elegánsan próbálja megkerülni aényt, hogy Constantius – bár a gesoriacumi flottát valóban ő vezette – a tényleges, döntő harci cselekményekben nem vett részt.

⁵¹ Ma Wight-sziget.

⁵² A lázadóknak szintén két flottája volt, és a parancsnok (Allectus) a másiknál tartózkodott.

⁵³ Itt és a továbbiakban végig Asclepiodotus seregéről van szó, ezért is kerül a panegyrista Constantius közvetlen említését. A hajóégetésre az itt említett okon kívül azért is sor kerülhetett, mert a parancsnok teljes seregével szárazföldi hadműveletekre készült, és így a flotta, őrizetlenül maradván, Allectus kezére került volna.

⁵⁴ Azaz a hadiszerencsét bizonytalannak.

⁵⁵ Allectus és a másik flotta valahol a déli part mentén horgonyzott, és bár valószínűleg észrevette Constantius közeledését, inkább a háta mögött sikeresen partot ért Asclepiodotus miatt vonulhatott vissza a helyéről, hogy megütközzön vele.

⁵⁶ A csatára, amelyben a császár erői meglepetésszerűen támadtak Allectusra, valahol a Vecta szigete melletti partról Londinium felé vezető úton került sor.

⁵⁷ A lázadók fő erőit Allectus vagy hátrahagyta a parton (míg ő maga a gyorsabb egységekkel előrement), vagy Londiniumban állomásoztak. Asclepiodotus serege egyébként szintén kisebb volt a császárnál, így a hadjárat tulajdonképpen anélkül ért véget, hogy a főerőket bármelyik részről bevetették volna.

⁵⁸ Ezek szerint Allectus mellett csak a barbár segédcapatok tagjai lettek volna, tehát a fősereg és a legerősebb alakulatok tényleg nem vettek részt a harcban.

kel és hosszúra engedett, vörös hajjkkal utánzó⁵⁹ holttesteket most por és vér mocskolta, s különféle helyzetekben heverték, mintha a sebeik fájdalmát követnék. S ott volt közöttük maga a gaztett zászlóvivője is, önként letéve a viseletet, amelyet életében meggyalázott; alig egy ruhadarab jele alapján lehetett megtalálni. (5) A halál küszöbén már annyira felismerte az igazságot, hogy azt sem akarta, hogy holtában felismerjék.

17. Valóban, legyőzhetetlen Caesar, az összes halhatatlan isten olyan nagy egyetértésben szánta neked az összes megtámadott ellenség, de különösen a frankok leölését, hogy azok a katonáitok, akik – mint kevéssel előbb említettem – a ködös tenger miatt leszakadtak, Londinium városába érkeztek meg, s aki a zsoldos barbárok sokadalmából a csata után életben maradt, és a várost kirabolva menekülni próbált, azokat az egész városban mindenütt felkoncolták;⁶⁰ így nemcsak üdvöt szereztek a tartományok lakosainak az ellenség megölésével, hanem gyönyörűséget is a látványossággal. (2) Ó, micsoda sokszoros, számlálhatatlan diadalmenetet érdemlő győzelem, amely által visszaszereztétek a britanniai tartományt, teljesen megsemmisítettétek a frankok erejét, továbbá engedelmességre kényszerítettétek a népeket, akiket részeseeknek találtatok az összeesküvés bűnében, és a tengereket is megtisztítottátok, hogy immár örökre békések legyenek! (3) Büszkélkedj hát, győzedelmes Caesar, hogy egy másik világot fedeztél fel!⁶¹ Hiszen azzal, hogy visszaállítottad Róma tengeri hatalmának dicsőségét, a birodalomhoz csatoltad e minden földnél nagyobb elemet. (4) Egy olyan háborút zártál tehát le, győzhetetlen Caesar, amely az összes tartományt fenyegetni látszott, mivel olyan messzire terjedhetett volna a lángja, mint amilyen messze az egész óceán és a Földközi-tenger öblei elérnek.

18. Mert hiszen, ha a töletek való félelem miatt ez a kórság egyedül Britannia belsejét rothasztotta is meg, jól tudjuk, micsoda tombolásba kezdett volna máshol, ha lett volna bátorsága elterjedni ott is, ahová nyitva állt számára az út. (2) Hiszen semmiféle, hegyek vagy folyók által alkotott biztos határ nem korlátozza, amit kihelyezett őrállások védővonala vigyázhatna; hanem – bár a ti bátorságotok és szerencsétek velünk volt – nagy rettegéssel fenyegetett mindenfelé, amerre tengerek feküdtek, vagy ahová a szelek fújtak. (3) Ismét a lelkekbe idéződött az isteni Probus idejében elfogott néhány frank hihetetlen vakmerősége és méltatlan szerencséje, akik hajókat raboltak maguknak, és egészen a Pontustól kezdve végigpusztították Graeciát és Asiát, majd súlyos károkat okozva eljutottak a lybiai partvidék nagy részére, végül pedig kifosztották a tengeri csatákban egykoron jeleskedő Syracusaet, s mérhetetlen utat bejárva kijutottak az óceánra ott, ahol betör a szárazföldre. Vakmerőségük sikerével így bebizonyították, hogy a kalózok elvetemültsége előtt semmi sincs zárva, ahová hajóval el lehet jutni. (4) Tehát ezzel a győzelmekkel nemcsak Britanniát szabadítottátok meg a szolgaságból, hanem mindazon népeknek visszaadtátok a biztonságát, akikre a tengeri közlekedés háborúban éppolyan nagy veszélyt jelentett, mint amekkora hasznót hajt békében. (5) Most már biztonságban van – a galliai oldalról nem is beszélve – Hispania, noha a partjai majdhogynem látótávolságra vannak; most már Italia is, most már Africa is, sőt most már egészen a maeotisi mocsarakig az összes nép megszabadult a folyamatos aggodalomtól. (6) Attól még nem lett kisebb az örömük a veszedelem félelmének eltávoztatása miatt, hogy azt nem voltak kénytelenek megtapasztalni; sőt éppen hogy annál erősebben hálálkodnak a bölcs szervezeteknek és a roppant szerencsének, amiért e nagyerejű tengeri lázadás csírájában lett elfojtva. (7) És az is bizonyos, hogy maga Britannia, ami e hosszú ideig tartó bűn székelyül szolgált, már csak a visszaszerzése által is megérezte a győzelmeket.

19. Méltán mondhatjuk tehát, hogy mihelyt régóta várt védelmezőként és szabadítóként megérkeztlél arra a partra, azonnal diadalmenet özlönlött szembe felségeddel, s az örömkömben ujjongó britanniaiak a feleségükkel és gyermekekkel együtt járultak a színed elé, s nem csupán téged tiszteltek – akire szinte úgy tekintettek, mintha az égből szálltál volna alá –, hanem még annak a hajónak, amelyik istenségedet szállította, a vitorláit, az evezőit is. Készek voltak rá, hogy akár a földre vessék magukat, csak hogy érezzenek téged, amint partra szállsz. (2) Nem is csoda, ha így elragadta őket a boldogság, hiszen oly sok évnyi nyomorúságos rabság, feleségük bemocskolása, a gyermekeikre kényszerített gyalázatos szolgálatok után végre szabadok, végre rómaiak lehettek, új életre kelve a hatalom igaz fényétől. (3) Ugyanis kegyelmed és kegyességed hírére kívül – amely minden nép körében egyaránt elterjedt – már a pusztá tekinteteden is látták, Caesar, az összes erény jeleit: homlokodon a komolyságot, szemedben a szelidséget, testtartásodban a tiszteletreméltóságot, szavaidban az igazságosságot. (4) Ahogy ezeket – rád tekintve – észrevették, örömujjongásban törtek ki, és neked ajánlották magukat és a gyermekeiket, a fiaitoknak nemzetségük minden utódát.

20. Mert bizony, ó, emberi nem örök szülei és urai, mi minden áhítatunk kinyilvánításával azt kérjük a halhatatlan istenektől, hogy fiaink és unokáink, s ahány évszázadig csak tart a nemzetségünk, nektek és azoknak legyenek szentelve, akiket neveltek és nevelni fogtok. Hisz mi jobbat kívánhatnánk az utódainknak, mint amit magunk is élvezünk? (2) A római állam a béke egyetlen ölelésébe fogja mindazt, ami az idők különféle sorsfordulói alatt valaha is római volt; s a nagyság, ami sokszor mintegy túlságos súlya miatt szétesett, most szilárdan egy birodalommá állt össze. (3) Semmi sincs égen és földön, ami ne lenne vagy félelemmel lecsendesítve, vagy fegyverrel leigázva, vagy kegyességgel lekötelezve. S míg a többi részből van olyan, amit – ha a szándékotok

⁵⁹ Figyelemre méltó megjegyzés, amely alapján egyfajta kétirányú kulturális hatásra lehet következtetni, a korábbi századokra jellemző romanizációval szemben.

⁶⁰ Itt Constantius seregtestének katonáiról van szó, amelyek azonban szintén leszakadtak a főcsapattól; tehát a császár ebben a támadásban sem vett részt személyesen.

⁶¹ Vö cap. 11.

vagy a dolgok állása úgy kívánja – megszerezhettek, az óceánon túl mi van Britannian kívül? (4) Márpedig azt úgy visszafoglaltátok, hogy még azok a népek is, amelyek a sziget határánál élnek, a ti akaratotoknak engedelmeskednek. (5) Nincs már semmi ok a továbbhaladásra, legfeljebb, hogy az óceán határát megkeressük, amit azonban tilt a természet. Minden a tietek tehát, győzhetetlen uralkodók, ami méltó hozzátok. Ezért lehetséges, hogy minden egyes dologra külön-külön gondot viselhettek, hiszen az egészet szilárdan a kezetekben tartjátok.

21. Tehát ahogy korábban a te parancsodra, Diocletianus Augustus, Ázsia megtöltötte Thrákia pusztáit a laetiosok átköltöztetése révén,⁶² vagy ahogy később a te akaratodból, Maximianus Augustus, a nerviosok és a treveriosok parlagon heverő földjeit a határon túlról hozta helyre a laetus,⁶³ s a törvényesen befogadott frank művelte meg, most ugyanúgy a te győzelmeid révén, legyőzhetetlen Constantius Caesar, ami terület az ambianosok, a bellovacusok és a tricassinusok és a lingonicusok földjéből érintetlen maradt, az barbár szántóve-tő alatt virágozik fel újra.⁶⁴ (2) Sőt, azon okból kiváltképp hálát kell adnom nektek, hogy az aediosok irántatok olyannyira elkötelezett városa⁶⁵ a britanniai győzelem jóvoltából igen sok mesterembert kapott, akikben bővelkedtek azok a tartományok; s most, a régi házak kijavítása, a középületek helyreállítása és a templomok újjáépítése után, valósággal föltámadt. Úgy érzi, hogy visszaadták neki a „Róma testvére” régi címét, hiszen a személyedben most újbóli alapítója van.⁶⁶ (3) Csaknem többet mondtam, győzedelmes Caesar, mint amire képes voltam, de még így is kevesebbet, mint kellett volna; úgyhogy legyen ez igazságos ok a számomra, hogy – istenség jóváhagyásával – most abba hagyjam, később pedig majd többször beszéljek.

⁶² Ennek az eseménynek az időpontja ismeretlen, valószínűleg Diocletianus uralkodásának korai éveiben történt.

⁶³ A *Laeti*-nek nevezett germán törzsnek ez az első említése a forrásokban.

⁶⁴ A galliai népek felsorolása északnyugat-délkelet irányban halad.

⁶⁵ Vagyis maga Autun.

⁶⁶ A város a polgárháborúk során jelentős károkat szenvedett, amelyek helyrehozatala ezek szerint még a beszéd elhangzása-kor is folyamatban volt.

Summary

The panegyric of 289 from the great corpus of the *Panegyrici Latini* is a very important source for the years of the diarchy of Diocletian and Maximian. The speech was told at the imperial court of Trier, on the birthday of Rome by an ambiguous rhetor, Mamertinus, who had praised the emperors' divine virtues and Maximian's heroic victories in the western provinces. In the panegyric there are some events which can fill the gap between the years of 285 and 289: for example the revolt of the *Bagaudae* in Gaul, Maximian's ceaseless wars against various German tribes and his naval preparations against Carausius, who had declared himself emperor in Britain, are not well-known from other Roman sources. Moreover the readers can also acquire a valuable knowledge about the harmonic, fraternal relationship of Diocletian and Maximian, who were patronated by two powerful gods, Jupiter and Hercules.

So this interesting panegyric is available and readable in Hungarian by now.

Formerly attributed to Eumenius, the eighth oration of *Panegyrici Latini* is now regarded as the work of an anonymous author, who delivered it in the presence of Constantius Caesar in Autun in 297. The oration expresses the delight and gratitude of the subjects over the emperor's triumph in Britain. The orator begins his speech with an account of the accession of Constantius to the imperial throne, then praises tetrarchy as a form of government, and briefly recounts previous imperial military campaigns. The campaign in Britain is described in copious detail, including the siege and fall of Gesoriacum, the victory over the continental allies of the rebels, the crossing of the channel, and the annihilation of the enemy. In conclusion, the author expresses his gratitude to the emperors for the restored unity, rule and prosperity of the empire. Although the speech is not lacking in hyperbole or inaccuracies usually characteristic of the genre, it is full of invaluable material about the wars of the co-emperors and especially the reconquest of Britain.

A Documenta Historica eddig megjelent számai

1992

1. Az 1887-es földközi-tengeri egyezmények [Nyemcsok Attila]
2. A tilsiti béke (1807. júl. 7.) [Szász Erzsébet]
3. Talleyrand, Charles-Maurice: Értekezés annak előnyeiről, hogy a jelen körülmények között új gyarmatokat szerezzünk [Szász Géza]
4. A schönbrunni béke (1809. okt. 14.) [Szász Erzsébet]
5. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása) [Gulyás László] (utánnomás: 23. sz.)
6. Korai angolszász törvények I. A kenti törvények [Szántó Richárd]
7. Az 1939–40-es finn–szovjet háború dokumentumai [Engi Imre]
8. Dokumentumok az orosz-szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Darda-nellák megszerzésére (Konstantinápoly-egyezmény, 1915; német–orosz tárgyalások, 1940) [Boros Tamás]

1993

9. A Birodalom és Észtország. A szovjet–észt szerződések megszületésének dokumentumai (1939 szeptember) [Vandlik Krisztina]
10. Edward Balliol skóciai hadjárata. Részletek a Lanercosti krónikából és a bridlingtoni kanonok gestájából [Kiss Andrea]
11. Az 1943. decemberi Beneš–Sztálin–Molotov-megbeszélések dokumentumai [Gulyás László]
12. Békeszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. szept. 3.) [Kökény Andrea]
13. Új bécsi tudósítások a kiváló Schwarzenberg grófnak a tatai, veszprémi és palotai erődök és más helyek elfoglalásáról, a szigeti erőd összeomlásáról és a Törökországban napról napra erősödő hanyatlásról (1599) [Lévai Judit]
14. 1789 Franciaországa a panaszok tükrében [Gyuricza Róbert]

1994

15. Az 1594-es birodalmi gyűlés határozatai a magyar háborút illetően [Wölfinger Ildikó]
16. Volgái német dokumentumok (1918–1941) [Opauszi István]
17. Az 1916. évi arab felkelés kiáltványa [Ferwagner P. Ákos – Lőkös István]
18. A Bayeux-i faliszőnyeg [Varga Vanda Éva] (utánnomás: 34. sz.)

1995

19. A constantinusi adománylevél (Donatio Constantini – VIII. sz.) [Piti Ferenc]
20. A Hét Sziget Köztársaság és Kapodisztriasz [Szász Erzsébet]
21. A lengyel emigráns kormány és a Szovjetunió kapcsolatfelvételének dokumentumai, 1941 [Csósz László]
22. Németország két megosztási terve (Morgenthau-terv, Frankfurter dokumentumok) [Mayer János]
23. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása) [Gulyás László] (az 5. sz. utánnomása)
24. Az 1849-es magyar–velencei szerződés [Krámlí Mihály]
25. Az Anitta-felirat (i. e. 1600 körül) [Bolega Erika]

1996

26. A jeruzsálemi Szent János Lovagrend regulája [Homonnai Sarolta – Hunyadi Zsolt]
27. Az amerikai alkotmányozási vita: a föderalisták írásából (1787–1788) [Berkes Tímea]
28. Források a németek Szovjetunióba történő kitelepítéséről Közép-Kelet-Európából (1945–1953) [Köteles Péter]
29. Turgot: Levelek a toleranciáról [Balázs Péter]

1997

30. Európai nemzeti kisebbségek kongresszusainak határozatai (1925–1937) [Eiler Ferenc]
31. Vikingek az angolszász krónikában [Rimaszombati Károly]
32. Gildas: Britannia romlásáról [Novák Veronika]

1998

33. Az 1904-es szerb–bolgár szerződések [Horváth Krisztián]
34. A Bayeux-i faliszőnyeg [Jójiárt Júlia – Varga Vanda Éva] (a 18. sz. utánnyomása + színes melléklet)
35. Szultáni fermán a Bolgár exarchátus megalapításáról (1870. febr. 28.) [Horváth Krisztián]
36. A fiatal Napóleon írásai Korzikáról [Jókai Rita]
37. Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében [Bagi Zoltán Péter – Szász Géza]
38. Ausztria határai (Saint-Germain, 1919. szept. 10.) [Éveli Péter – Dobos Erzsébet]
39. Tervezet a kereszténység leendő békéjéről (Podjebrád-béketerv, 1464) [Karáth Tamás]
40. Törvény Skócia lefegyverzéséről (1746) [Fejér Ingrid]

1999

41. Az 1902-es orosz–bolgár katonai konvenció [Horváth Krisztián]
42. Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből [Nótári Tamás]
43. Marcus Tullius Cicero M. Caelius védelmében mondott beszéde [Nótári Tamás]

2000

44. „A Népszövetség halála”. Dokumentumok az olasz–etióp konfliktus történetéből (1935–1936) [Szélinger Balázs]
45. A szudétánémet kérdés a második világháborúban (Edvard Beneš és Wenzel Jaksch levelezése 1939–1943) [Kasza Péter]
46. Načertanije (A szerb nemzeti és külpolitika titkos dokumentuma, 1844) [Szajcsán Éva]
47. Juan Donoso Cortés: Értekezések [Bán Mónika]
48. Napóleon trianoni dekrétuma az Illír Tartományok megszervezéséről (1809. dec. 25.) [Pándi Eszter]
49. Dokumentumok az 1911–1912-es olasz–török háborúból [Horváth Krisztián]

2001

50. Mary Rowlandson fogságának és szabadulásának elbeszélése [Zámbó Ildikó]
51. Marcus Tullius Cicero Q. Ligarius érdekében mondott beszéde [Nótári Tamás]
52. Békeszerződés az Egyesült Államok és Mexikó között (1848) [Kökény Andrea]
53. Navigatio Sancti Brendani Abbatis. Szt. Brendan apát tengeri utazása [Majorossy Judit]

2002

54. Az 1930-as görög–török barátsági és semlegességi szerződés [Balogh Ádám]
55. John F. Kennedy és Nyikita Sz. Hruscsov levelezése a kubai rakétaválság alatt [Simon Ágnes – Simon Eszter]
56. Korzika 1755-ös és 1794-es alkotmánya [Tandori Mária]
57. Jugoszlávia külpolitikai dilemmája 1940-ben [Tóth-Szenesi Attila – Szajcsán Éva]
58. Állam – Szent Unió – Skizma [Kovács Kálmán Árpád]

2003

59. Három középkori germán törvénykönyv [Huszár Edit]
60. Az első világháború és a spanyol semlegesség [Pallagi Mária]
61. Edvard Beneš: Az osztrák probléma és a cseh kérdés [Gulyás László – Halmos Tamás]
62. Johann Martin Honigberger: Napkeleti gyümölcsök [Buczko Zsuzsanna]

2004

63. Zsebkalauz Németországhoz [Kovács Melinda – Szilárd Balázs]
64. Sztálin és Tito moszkvai titkos találkozása. 1948. február 10. [Vukman Péter]
65. Olasz–spanyol kapcsolatok a második világháború idején [Katona Eszter]

2005

66. A konstantinápolyi egyezmény (1800. ápr. 1.) és Ali pasa levélváltása a Jón-szigetek kormányzójával (1807–1808) [Szász Erzsébet]
67. Szemelvények Zsigmond lengyel herceg budai számadásából [Horogszegi Zoltán – Rábai Krisztina]
68. Hydatius: Chronica (379–469) [Széll Gábor]
69. Magyar források a téli háborúhoz. 1939. nov. 30. – 1940. márc. 12. [Vámos Barbara]
70. A szovjet–jugoszláv konfliktus története a források tükrében (1948. február – 1949. november) [Vukman Péter]
71. Az 1945-ös szovjet atomkémkedés dokumentumok tükrében [Cora Zoltán]
72. Hruscsov–Tito levélváltás 1954 [Ifj. Prohászka Géza]

2006

73. Konrad Adenauer kancellár beszéde az első nyugatnémet kormány programjának vitájában (1949) [Mucsi András]
74. A késő Anjou-kori dalmát és magyar tengeri hajózás 1381-ből és 1382-ből származó oklevelek alapján [Juhász Ágnes]
75. Németország és Nagy-Britannia diplomáciai kapcsolatai 1892–1904 között (A Tilley- memorandum, 1905) [Rostás Róbert]
76. A Jézus Társaság feloszlata (1759–1773) [Babarczy Dóra]

2007

77. A Lex Irmitana (egy Flavius-kori municipium törvénye) [Illés Imre Áron]
78. A Bor-Kalán nemzetség birtokperének ítéletlevele 1332-ből [Papp Róbert]

2008

79. A Szent István csatahajó elsüllyedése. 1918. június 10. [Bánsági Andor]
80. Tunnunai Victor: Chronica (444–565). [Széll Gábor]
81. Spanyol dinasztikus alternatíva: a karlisták [Polácska Edina]

2009

82. Városi törvények a római köztársaság utolsó századából [Janzsó Miklós – Szabó Ádám Ágoston]

2010

83. Békeszerződés Anglia és a Holland Egyesült Tartományok között (Breda, 1667. július 31.) [Palotás Zsolt]

2011

84. Hivatalnokok, lázadók, szerzetesek (Késő római szöveggyűjtemény 1.) [Bara Péter – Illés Imre Áron – Palotás György – Szabó Ádám Ágoston – Varga Ferenc]
85. Városi közigazgatás a Digesta 50. könyvében [Illés Imre Áron]
86. Idősebb Plinius a mágiáról [Takács Anikó]

2012

87. Bukott püspökök, eretnekek, pogányok (Késő római szöveggyűjtemény 2.) [Hajdú Attila – Horváth Beáta – Kósa Maja – Mihálykó Ágnes – Szabó Ádám Ágoston]
88. Békeszerződés Anglia és a Holland Egyesült Tartományok között (Westminster, 1674. február 19.) [Palotás Zsolt]
89. Dokumentumok a szaúdi–amerikai kapcsolatok történetéből. A dzahráni konzulátus és légi bázis szerződése (1943–1949) [Gulyás K. László]
90. Források a spanyol expanzió japán periódusának (1587–1636) tanulmányozásához [Túróczy Tamás]

2014

91. Matthew Calbraith Perry 1853–1854-es expedíciója Japánba [Nagy Dávid]
92. Dokumentumok a brit–jugoszláv kapcsolatok történetéhez (1949–1953) [Benyus Máté – Csernus-Lukács Szilveszter – Tóth Marcell]
93. Iulianus Apostata: Beszéd az antiochiaiak ellen, avagy a Szakállgyűlölő (Or. XII.) [Solymosi Benedek]

2015

94. Források az 1360-as év nádori közgyűléseinek tanulmányozásához [Domokos Noémi]

